

АНАЛІТИК
АУДИТОРСЬКА ФІРМА

ЕКОНОМІКА ФІНАНСИ ПРАВО

ЩОМІСЯЧНИЙ ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ

№ 11/4'2016

(видається з 1994 року)

ISSN 2409-1944

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата з економічних і юридичних наук

Наказ Міністерства освіти і науки України від 21 грудня 2015 р. №1328 (економічні науки), Наказ Міністерства освіти і науки України від 11 липня 2016 р. № 820 (юридичні науки). Реєстраційне свідоцтво серії КВ № 21620-11520ПР від 12 жовтня 2015 р.

Засновники:

Аудиторська фірма "Аналітик" спільно з Академією муніципального управління та Національною академією внутрішніх справ України

Статті обов'язково проходять

відбір, внутрішнє і зовнішнє рецензування

Рекомендовано до друку та до поширення через мережу Інтернет Вченою радою Національної академії внутрішніх справ України (Протокол №31 від 25 жовтня 2016 року) та Вченою Радою Академії Муніципального Управління (Протокол №35 від 25 жовтня 2016 року). Повний або частковий передрук матеріалів журналу

допускається лише за згодою редакції. Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Підписано до друку 17.11.2016

Формат 60/84/8

Наклад – 250 прим.

Адреса редакції: 01001, м. Київ, вул. Хрещатик, 44

Телефони: (050) 735-43-41, (096) 221-88-61

Факс: (044) 278-05-88

E-mail: efp.redaktor@gmail.com

Сайт: www.efp.in.ua

Суб'єкт видавничої
справи

© "Аналітик", 2016
© "Економіка. Фінанси. Право",
2016

Типографія: ТОВ "Міжнародний бізнес
центр"

Заступник редакційної колегії з правових наук:

Лоцихін Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, декан юридичного факультету Академії муніципального управління, Заслужений економіст України

Члени редакційної колегії з правових наук:

Баймуратов Михайло Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Маріупольського державного університету, заслужений діяч науки і техніки України

Бичкова Світлана Сергіївна, д.ю.н., професор, заступник начальника кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

Василинчук Віктор Іванович, д.ю.н., професор, професор кафедри спеціальної техніки та оперативно-розшукового документування Національної академії внутрішніх справ

Глушков Валерій Олександрович, д.ю.н., професор, завідувач спеціальною кафедрою № 1 Національної академії Служби безпеки України, заслужений юрист України

Джужа Олександр Миколайович, д.ю.н., професор, головний науковий співробітник відділу організації науково-дослідної роботи Національної академії внутрішніх справ

Кампо Володимир Михайлович, к.ю.н., доцент, громадський діяч, заслужений юрист України

Клименко Олена Вікторівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри теорії, історії держави і права та конституційного права Академії муніципального управління

Кононенко Леонід Минович, к.ю.н., професор, професор кафедри муніципального, цивільного та адміністративного права Академії муніципального управління

Копан Олексій Володимирович, д.ю.н., професор, перший заступник Керівника Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України

Литвин Олександр Петрович, к.ю.н., професор, професор кафедри публічно-правових дисциплін Університету сучасних знань

Луць Володимир Васильович, д.ю.н., професор, завідувач відділу проблем приватного права Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва імені академіка Ф.Г. Бурчака НАПрН України, заслужений діяч науки і техніки України

Озерський Ігор Володимирович, д.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету, академік міжнародної кадрової академії, відмінник освіти України, радник юстиції

Приходько Христина Вікторівна, к.ю.н., професор, доцент кафедри муніципального, цивільного та адміністративного права Академії муніципального управління

Фрицький Юрій Олегович, д.ю.н., професор, професор кафедри теорії, історії держави і права та конституційного права Академії муніципального управління

Шеф-редактор:

Головач Володимир Володимирович, к.ю.н., голова правління Аудиторської фірми "Аналітик", Заслужений юрист України

Випусковий редактор:

Куцяк Олександр Анатолійович

Керівник редакційної колегії з економічних наук:

Дацій Олександр Іванович, д.е.н., професор, в.о. ректора Академії муніципального управління, Заслужений працівник освіти України

Заступник керівника редакційної колегії з економічних наук:

Бутинець Тетяна Анатоліївна, д.е.н., професор, професор кафедри бухгалтерського обліку та аналізу за видами економічної діяльності Житомирського державного технологічного університету

Члени редакційної колегії з економічних наук:

Невелєв Олександр Михайлович, д.е.н., доцент, завідувач кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності та адміністрування менеджменту Академії муніципального управління

Вініченко Ігор Іванович, д.е.н., професор, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сільського господарства Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету

Іванюта Василь Фалімонович, д.е.н., доцент, професор кафедри бізнес-адміністрування та зовнішньоекономічної діяльності Полтавського університету економіки і торгівлі

Клименюк Микола Миколайович, д.е.н., професор, завідувач кафедри менеджменту Академії муніципального управління

Кондрашихін Андрій Борисович, д.е.н., доцент, завідувач кафедри державних та місцевих фінансів Академії муніципального управління

Корецька Світлана Олександрівна, д.е.н., доцент

Манцевич Юрій Миколайович, д.е.н., доцент, завідувач секретаріату Комітету Верховної Ради України з питань будівництва, містобудування і житлово-комунального господарства

Прушківський Володимир Геннадійович, д.е.н., професор, перший проректор Запорізького національного технічного університету

Сук Петро Леонідович, д.е.н., доцент, професор кафедри бухгалтерського обліку і аудиту Національного університету біоресурсів і природо-користування України

Царенко Оксана В'ячеславівна, д.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту Академії муніципального управління

Керівник редакційної колегії з правових наук:

Константінов Сергій Федорович, д.ю.н., професор, учений секретар Вченої ради Національної академії внутрішніх справ

ЗМІСТ

С.В. ВОЛОШИНА. Проблеми і перспективи оцінювання ефективності нормування праці на підприємстві	4
С.Б. ЄГОРИЧЕВА, Н.В. ЛЮБЧЕНКО. Сучасний стан інвестування заощаджень домогосподарств в Україні	7
В.В. ЗАДОРОЖНА, Л.О. ЗАВОЛОКА. Соціальне страхування як вирішальна ланка системи соціального захисту населення України	13
С.О. ЧЕРКАСОВА. Теоретико-методичні засади організації внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств	17
А.В. ДЕМ'ЯНЮК. Формування місцевих бюджетів в умовах здійснення реформи децентралізації	23
В.І. ДЕРИХОВСЬКА. Порівняльна характеристика індикативного складу оцінки ВНЗ у міжнародних рейтингах	26
О.М. КИРИЛЕНКО. Основні напрями реформування залізничної галузі у сфері малодіяльних ділянок	30
К.С. ЛОГІНОВА. Ранжування чинників тіньової економічної діяльності	33
С.В. САВЧУК. Сучасні підходи до управління місцевим боргом в Україні	35
С.А. ТКАЧЕНКО. Специфікація умови дієвості функціонування функції діагностики в системі стратегічного управління діяльністю підприємств, виробничих об'єднань країни	39
М.С. УДОВИК. Теоретико-правовий аналіз проблем зростання державного боргу	43

ВОЛОШИНА

Світлана Василівна
svs_1165@mail.ru

УДК 331.103

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
НОРМУВАННЯ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВІCHALLENGES AND OPPORTUNITIES FOR WORK STANDARDIZING
PERFORMANCE EVALUATION AT ENTERPRISE

к.е.н., доцент кафедри підприємництва і торгівлі, Донецький національний університету економіки і торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського (м. Кривий Ріг)

Стаття присвячена обґрунтуванню комплексного підходу до діагностики стану організації та оцінки ефективності нормування праці на підприємстві. Визначено прогресивні напрямки реформування нормування праці на вітчизняних підприємствах.

Статья посвящена обоснованию комплексного подхода к диагностике состояния организации и оценки эффективности нормирования труда на предприятии. Определены прогрессивные направления реформирования нормирования труда на отечественных предприятиях.

The present article is concerned with an explanation of complex approach to the diagnostics of current situation and performance evaluation of work standardizing at the enterprise. The innovative directions for work standardizing reform measures at domestic enterprises are defined.

Ключові слова: нормування праці, ефективність, оновлення норм праці, оціночні показники, реформування

Ключевые слова: нормирование труда, эффективность, обновление норм труда, оценочные показатели, реформирование

Keywords: work standardizing, efficiency, worktime standard update, estimated figures, reform measures

ВСТУП

Серед великого кола проблем, що постають перед вітчизняними підприємствами в ринкових умовах їх функціонування, центральне місце належить ефективності використання праці залучених до виробництва працівників. Оптимальна їх кількість та структура, а також ефективне використання забезпечується на основі дієвої системи нормування праці.

Існування напружених норм праці призводить до створення обґрунтованих планів діяльності підприємств, раціональної організації виробництва, побудови соціально справедливої системи оплати праці тощо.

У свою чергу, проблеми у нормуванні праці можуть призвести до неконтрольованості виробничого процесу, до перевитрачання різних ресурсів, що в кінцевому підсумку обумовлює зниження конкурентоспроможності продукції і підприємства загалом.

Питаннями нормування праці займалися такі зарубіжні та українські вчені, як Ф. Тейлор, Ф. Гілберт, Г. Емерсон, Л. Гант, Ш. Бедо, А.К. Гастев, С.Г.Струмилін, О.Л. Єрманський, А.П. Попов, І.В. Багрова, А.І. Рофе, Б.М. Генкін, В.М. Абрамов, Адамчук В.В., В.М. Данюк, А.М. Гриненко, А.М. Колот, В.І. Чернов, В.В. Скриль, Т.О. Галайда, В.В. Вудвуд, М.М. Серединська, О.М. Загородня, І.В. Спільник, С.Г. Дзюба, І.Ю. Гайдай та інші. Їм належить дослідження виробничих й трудових

процесів в різних галузях економіки, розробка методів нормування, методичних підходів до загальної оцінки стану нормативного господарства. Однак в літературі практично відсутні ґрунтовні дослідження нормування праці як цілісної економічної системи та діагностики її ефективності в ринкових умовах.

МЕТА РОБОТИ полягає у подальшому розвитку наукових підходів до оцінювання ефективності нормування праці на підприємстві та обґрунтування напрямків реформування даного процесу.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

При підготовці роботи використані загальні і спеціальні методи наукового дослідження економічних процесів, зокрема аналізу, синтезу і структурно-функціонального методу – як для обґрунтування комплексного підходу до діагностики ефективності нормування праці на підприємстві, так і для визначення напрямків удосконалення даного процесу на вітчизняних підприємствах.

Теоретико-методологічною основою дослідження є діалектичні закони пізнання економічних процесів, положення сучасної економічної теорії, наукові праці з питань нормування праці, звіти підприємств гірничо-металургійного комплексу і гірничого та електротехнічного машинобудування України (ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг», ПАТ «Кривбас-залізрудком», ПАТ «Електрозавод»).

РЕЗУЛЬТАТИ

Огляд наукової літератури з питань нормування праці показав на обмеженість діагностичних підходів, які розроблені для оцінки його стану та ефективності оновлення норм праці [1-4; 8]. У той же час сучасна практика господарювання вітчизняних підприємств демонструє необхідність удосконалення даного напрямку діяльності, оскільки розрив між теорією і її практичним втіленням є значним [5-7; 9].

Довгострокове аналітичне дослідження стану організації нормування праці та ефективності оновлення норм на вітчизняних підприємствах різних галузей (гірничорудної, металургійної, гірничого та електротехнічного машинобудування м. Кривий Ріг) дало змогу узагальнити наступні значущі проблеми в даній галузі управлінської діяльності та відповідні напрямки їх розв'язання:

1. Аналітична робота щодо визначення ефективності нормування праці є надто обмеженою. До основних аналітичних матеріалів на підприємствах (у відділах праці та заробітної плати) відносять кількість розроблених і впроваджених норм виробітку та розроблені на їх основі розцінки, частку технічно обґрунтованих норм, частку фактично відпрацьованого за технічно обґрунтованими нормами часу. Даний розріз аналізу на більшості підприємств проводиться за кожний місяць і наростаючим підсумком. Між тим, мова йде про неповне охоплення аналізом усіх груп робітників, оскільки на підприємствах використовуються не лише норми виробітку, але й норми обслуговування та норми чисельності. Дослідження ж у цьому напрямку показало на відсутність аналітичної роботи. Теж відноситься і до аналізу нормування праці працівників управлінської сфери.

Окремо слід сказати про обмеженість аналітичної роботи в аспекті застосування різноманітних методик діагностування ефективності процесу нормування праці. Зокрема, при проведенні аналізу нормування на підприємстві не розраховують показники, які відображають точність і напруженість норм, зв'язок виконання норм праці з продуктивністю праці і зарплатомісткістю продукції, тобто з економічними результатами діяльності.

1.1. З позицій розширення діагностики стану нормування праці нами було розроблено рекомендації по формуванню і використанню системи ключових оціночних показників, а саме:

- точність норм, напруженість норм, статистично допустиме відхилення рівня виконання норми від середнього рівня, середня величина варіації у виконанні норм, частота перегляду норм, наявність графіків перегляду та оновлення норм праці, економія працівників за рахунок удосконалення нормування праці, індекс зростання продуктивності праці за рахунок зростання фактичного відсотка виконання норм виробітку порівняно з планом, економія заробітної плати за рахунок удосконалення нормування праці (це показники, які пропонують науковці в роботах [1-4; 6-9], але на підприємствах не використовуються);

- доповнення внутрішнього аналізу стану нормування конкурентним аналізом за вибіркою

основних показників з подальшим визначенням відхилень від середнього ринкового значення і від значення лідера ринку. Окремим завданням такого дослідження має стати й оцінка взаємозв'язку між рівнем конкурентоспроможності підприємства і показниками, що характеризують ефективність системи нормування праці (підхід запропонований автором у [5], але на практиці не реалізується);

- кількість заходів, розроблених для запобігання невиконання норм; виконання плану заходів; відповідність графіків перегляду та оновлення норм праці плану інновацій (додатково запропоновано автором).

2. Методи нормування, які в переважній більшості застосовуються на підприємстві (це – укрупнені методи), в цілому можна вважати об'єктивним підходом до встановлення норм. Однак, як показав аналіз, в останні роки вони встановлювалися на дрібні роботи та окремі операції. Саме тому ефективність процесу нормування не можна оцінювати лише за питомою вагою норм, встановлених за прогресивними методами. Результат має визначатися за обсягом випуску продукції, що досягнутий у виробництвах, де застосовані відповідні підходи. Додатково ще – за зниженням трудомісткості продукції.

Крім того, на підприємствах практично не застосовуються аналітичні методи нормування. Цей висновок можна віднести й до оцінки тієї ситуації, що підприємства активно використовують для встановлення норм праці застарілі галузеві рекомендації радянських часів. Між тим, норми встановлені за укрупненими методами, або на основі застарілих аналітичних матеріалів, не відображають точного результату праці, про що свідчить їх значне перевиконання. Причиною подібного становища є те, що галузеві нормативні документи з нормування, що розроблялися понад 30 років назад, вже застаріли і неточно враховують нинішні організаційно-технічні та санітарно-гігієнічні умови праці. Отже, галузеві норми праці мають удосконалюватися.

До вирішення цього питання на галузевому рівні керівництву окремих підприємств потрібно:

- провести інвентаризацію діючих норм праці;
- виконати детальний аналіз їх виконання шляхом проведення масштабних фотографій робочого часу на різних ланках виробництва, особливо там, де найвищий рівень перевиконання норм;
- визначитись зі станом обґрунтованості норм та їх відповідністю сучасним умовам виробництва;
- зорієнтуватися у подальшому на переважне використання аналітичних методів нормування.

3. З метою створення ефективних умов проведення великого обсягу робіт по перевірці обґрунтованості норм праці для сучасних умов виробництва та організації їх перегляду на підприємствах потрібно створити автоматизовані робочі місця для нормувальників. Стратегічним напрямком продовження даної роботи є комп'ютеризація проектування технологічної та організаційної документації й процесу розробки норм праці.

4. Має місце ситуація, що норми праці розроблені не на всі різновиди робіт, а переважно на основні, в

той час як для персоналу допоміжного та обслуговуючого виробництва (підрозділів виробничої інфраструктури) вони частково відсутні. До того ж слід додати, що перевиконання норм виробітку на даних ланках є значно вищим за виконання в основних підрозділах. Це свідчить про не напруженість норм у допоміжних та обслуговуючих підрозділах, а також при невисокому рівні механізації робіт на них (відповідно про велику частку ручної праці).

В умовах оптимізації штату нормувальників на підприємствах вважаємо доцільним додавання технологам допоміжних підрозділів функцій нормувальника з переглядом системи оплати праці (посадових окладів і введенням доплат за інтенсивність праці).

5. Не всі робітники виконують нормовані завдання, що частково пов'язано з невідповідністю їх кваліфікаційного рівня вимогам виконуваних робіт через значну періодичність підвищення кваліфікації на вітчизняних підприємствах (близько 17 років проти європейської практики у 3-5 років). Розв'язання проблеми потребує збільшення бюджету на навчання, з орієнтацією на світовий досвід відповідного бюджетування, коли розмір витрат на професійне навчання коливається на рівні 2-10% до фонду оплати праці, в залежності від розміру підприємства [4, с. 90-91]. Крім того, даний бюджет повинен передбачати також систематичне підвищення кваліфікації персоналу відділу праці та заробітної плати.

6. Норми праці на підприємствах переглядаються нерегулярно, причому на кінець аналізованого періоду (післякризові роки) період перегляду норм значно розширився, що пов'язано з великою кількістю норм, контроль за якими здійснюється з використанням паперових способів обробки та оформлення результатів. Немає повної ув'язки графіків перегляду норм праці з планом організаційно-технічного розвитку підприємства.

ВИСНОВКИ

Таким чином, існуючі проблеми оцінки ефективності нормування праці на вітчизняних підприємствах гальмують ринкові перетворення, знижують їх ділову активність та ефективність господарювання.

Вважаємо стратегічно важливим удосконалення аналітичного процесу нормування праці на підприємствах в напрямку встановлення технічно обґрунтованих норм шляхом широкого використання аналітичних методів нормування праці, основаних на:

- детальному дослідженні фактичного використання робочого часу;
- пошуку резервів втрат часу або непродуктивного його використання;

- розробці заходів по скороченню втрат або повному їх усуненню;

- перегляді норм праці відповідно до змін умов діяльності.

Передумовою даних змін є формування комплексної системи ключових показників оцінки ефективності нормування праці з їх ув'язкою з рівнем конкурентоспроможності підприємства.

До того ж, активне реформування даної сфери діяльності можливе за умов сприятливої макроситуації та бажання власників і керівників підприємств змінити ситуацію на краще, не руйнуючи при цьому трудові колективи і створюючи умови для високопродуктивної праці і високої якості трудового життя.

Список використаних джерел

1. Абрамов В.М. Нормування праці: підруч. / Абрамов В.М., Данюк В.М., Гриненко А.М., Колот А.М., Чернов В.І. – К.: ВІПОЛ, 1995. – 208 с.
2. Адамчук В.В. Организация и нормирование труда / В.В. Адамчук. - М.: Финстатинформ, 2000. - 297с.
3. Багрова І.В. Нормування праці: навч. посіб. / І.В. Багрова. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. - 212с.
4. Волошина С.В. Економіка праці: навч. посіб. / С.В. Волошина, Н.В. Чорноморченко, І.С. Чорноморченко. – Дніпропетровськ: Пороги, 2002. – 342с.
5. Волошина С.В. Діагностика стану нормування праці на підприємстві / С.В. Волошина, І.М. Казначесва // Актуальні проблеми і прогресивні напрями управління економічним розвитком вітчизняних підприємств: III всеукр. наук.-практ. конф., 23-24 квітня 2013 р.: тези доп. – Кривий Ріг: КЕІ КНУ, 2013. - Т.1 - С. 226-231.
6. Вудвуд В.В. Нормування праці на підприємствах як елемент підвищення її продуктивності / В.В. Вудвуд // Інноваційна економіка. - 2013. - №4. – С. 60-63.
7. Дзюба С.Г. Нормування праці в вітчизняній і міжнародній економіці: монографія / С.Г. Дзюба, І.Ю. Гайдай. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток», ЛТД», 2005. – 172 с.
8. Серединська В.М. Аналіз системи нормування праці на підприємстві / В.М. Серединська, О.М. Загородна, І.С. Спільник // Економічний аналіз: зб. наук. праць. - 2015. – Том 19. – № 2. – С. 136-147.
9. Скриль В.В. Удосконалення системи нормування праці на промислових підприємствах / В.В. Скриль, Т.О. Галайда // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 7. Ч.3. – С. 181-184.

ЄГОРИЧЕВА

Світлана Борисівна
yehorycheva.sb@gmail.com

УДК 330.567.25:330.322(477)

СУЧАСНИЙ СТАН ІНВЕСТИВАННЯ
ЗАОЩАДЖЕНЬ
ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

ЛЮБЧЕНКО

Наталія Валеріївна
nata.lubchenko@gmail.comCURRENT STATE OF HOUSEHOLDS'
SAVINGS INVESTMENT IN UKRAINEд.е.н., професор кафедри
фінансів та банківської справи,
Полтавський університет еко-
номіки і торгівлістудент, Полтавський універ-
ситет економіки і торгівлі

У статті проводиться аналіз реалізації доступних на сьогодні напрямів розміщення заощаджень вітчизняних домогосподарств та надаються пропозиції щодо активізації використання з цією метою державних цінних паперів.

В статье проводится анализ реализации доступных на сегодня направлений размещения сбережений отечественных домохозяйств и вносятся предложения по активизации использования с этой целью государственных ценных бумаг.

The article analyzes the available today areas of domestic households' savings investment and suggests enhancing the use of the state securities for this purpose.

Ключові слова: домогосподарство, заощадження, фінансовий ринок, напрями інвестування, казначейські зобов'язання

Ключевые слова: домохозяйство, сбережения, финансовый рынок, направления инвестирования, казначейские обязательства

Keywords: household, savings, financial market, investment areas, treasury bonds

ВСТУП

Розвиток національної економіки та підвищення добробуту держави повинно базуватися, насамперед, на внутрішніх інвестиційних ресурсах. Основним їх джерелом є вільні грошові кошти домогосподарств, які виступають у формі заощаджень. Світовий досвід свідчить, що активне економічне зростання, як правило, досягається у країнах з високою нормою заощаджень. Для того, щоб її досягти, необхідно підвищення ефективності функціонування фінансово-кредитних інститутів, відповідальних за акумуляцію, трансформацію та розподіл заощаджень в економіці, а також використання, з урахуванням зарубіжного досвіду, всіх можливих фінансових інструментів, спрямованих на задоволення інвестиційних потреб фізичних осіб.

Теоретичні засади трансформації заощаджень в інвестиції були сформовані такими зарубіжними економістами, як Д. Ван-Хуз, Дж. Кейнс, А. Маршалл, Р. Міллер, Ф. Модільяні, П. Самюельсон, Р. Харрод та ін. У сфері дослідження проблем перетворення заощаджень домогосподарств на інвестиційні ресурси плідно працюють такі вітчизняні науковці, як О. Ватаманюк, Н. Дацій, Т. Кізима, С. Леонов, С. Панчишин, А. Рамський, М. Савлук та ін. Втім, ситуація в економіці України перманентно змінюється, створюються нові, не завжди кращі, умови інвестування, що постійно актуалізує увагу до вищезазначених питань.

МЕТА РОБОТИ полягає в оцінці сучасного стану інвестування заощаджень домогосподарств в Україні та наданні пропозицій щодо його покращення.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

При проведенні дослідження використано діалектичний підхід, методи статистичного аналізу (групування, порівняння, вибірки, графічний аналіз, ряди динаміки), систематизації та теоретичного узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

З точки зору системи національних рахунків, заощадження являють собою частину наявного доходу, що не витрачена на кінцеве споживання товарів і послуг. У масштабах національної економіки сектор домашніх господарств є чистим заощаджувачем, оскільки людям внутрішньо притаманна схильність до заощадження, мотиви якого детально описав ще Дж. Кейнс. Обсяги заощаджень, їх динаміка й структура суттєво впливають на пропорції суспільного відтворення, збалансованість і темпи економічного розвитку. Одночасно самі вони є результатом дії значної кількості соціально-економічних, демографічних, політичних, правових, ментальних та інших чинників.

Нестабільність економіки України, зокрема, в останнє десятиліття, не сприяла формуванню заощаджень населення, особливо в їх організованих формах, незважаючи на поступове збільшення грошових доходів домогосподарств, які за цей період більш ніж потроїлися. Проте зростання споживчих цін, що відображається у показнику інфляції,

привело до того, що споживчі грошові витрати зростали ще більшими темпами, зменшуючи можливості накопичень (рис. 1). Такий висновок підтверджує і той факт, що, якщо у 2008 році, за даними вибіркового обстежень Держстату України, про витрати на придбання фінансових активів та

нерухомості повідомляли 25% домогосподарств з тих, які надавали інформацію, то у 2015 році таких домогосподарств було лише 14,8%. При цьому частка зазначених витрат у загальних грошових витратах зменшилася за цей період з 5,5% до 2,5% [1].

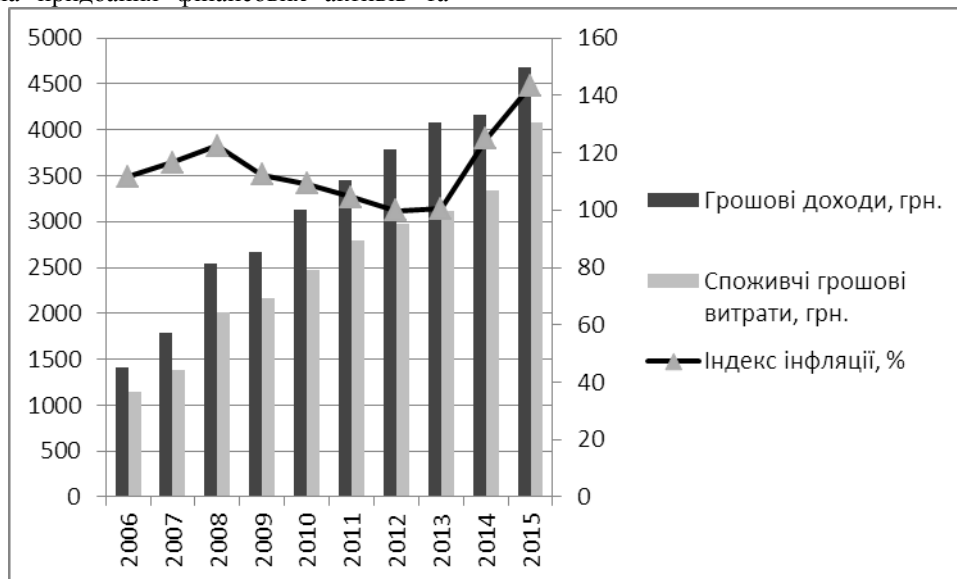

Рис. 1. Динаміка грошових доходів й споживчих грошових витрат у середньому за місяць у розрахунку на одне домогосподарство в Україні [розраховано авторами за матеріалами Статистичних щорічників України за 2007-2015 роки]

Спостерігається і суттєва нерівномірність здійснення заощаджень у залежності від розміру середньодушових доходів. У 2015 році домогосподарства, що відносяться за цим показником до десятої (вищої) децильної групи, витрачали на придбання фінансових активів та нерухомості у 15 разів більше, ніж домогосподарства першої групи, й майже у 7 разів більше, ніж домогосподарства п'ятої децильної групи [1].

Варто зазначити й інший бік проблеми недостатніх обсягів організованих заощаджень – обмеженість в Україні напрямів їх надійного і прибуткового розміщення, а також невеликий досвід та необізнаність більшості фізичних осіб щодо використання інших, ніж депозити, об'єктів фінансових вкладень. Тому динаміку заощаджень домогосподарств, насамперед, аналізують за статистичною інформацією Національного банку України (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка та структура депозитів домашніх господарств, залучених депозитними корпораціями за період 2006-2015 років

[складено авторами за матеріалами [2]]

залишки коштів на кінець періоду

Період	Обсяг, млрд. грн.	у тому числі						
		у національній валюті			в іноземній валюті			
		усього, млрд. грн.	строкові, млрд. грн.	питома вага строкових коштів, %	усього, млрд. грн.	частка у загальному обсязі, %	строкові, млрд. грн.	питома вага строкових коштів, %
2006	108,86	59,89	39,53	66,0	48,97	45,0	43,39	88,6
2007	167,24	102,38	70,58	68,9	64,86	38,8	56,53	87,2
2008	217,86	110,02	82,05	74,6	107,84	49,5	95,23	88,3
2009	214,10	101,08	65,75	65,0	113,02	52,8	91,08	80,6
2010	275,10	142,92	97,87	68,5	132,17	48,0	111,05	84,0
2011	310,39	160,53	112,44	70,0	149,86	48,3	127,03	84,8
2012	369,26	186,77	132,83	71,1	182,49	49,4	159,27	87,3
2013	441,95	253,83	191,05	75,3	184,12	41,7	163,18	88,6
2014	418,14	200,86	139,04	69,2	217,28	52,0	178,92	82,3
2015	410,90	198,88	121,23	61,0	212,02	51,6	177,15	83,6

Аналіз показників, наведених у табл. 1, свідчить, що до 2014 року депозитні вкладення домогосподарств і, що особливо важливо, їх обсяги у національній валюті та частка строкових коштів (які в у повному сенсі можна вважати заощадженнями) постійно зростали, за виключенням 2009 року – піку фінансової кризи. Період 2014-2015 рр., впродовж якого відбувалося «очищення» банківської системи, позначився втратою довіри до банків, відтоком коштів, які не поверталися до банківських установ після виплати через Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, суттєвим збільшенням частки валютних депозитів, насамперед, за рахунок триразового зростання курсів іноземних валют, погіршенням строкової структури вкладень.

Можна з впевненістю сказати, що відбулося переміщення вже наявних заощаджень з організованої форми до неорганізованої, зокрема,

збереження їх у вигляді готівки національної і, особливо, іноземних валют. Про це свідчить значне збільшення за останні два роки грошового агрегату М0, тобто готівкових коштів в обігу поза депозитними корпораціями, - на 45 млрд. грн., з 237,8 млрд. наприкінці 2013 р. до 282,7 млрд. – станом на 31.12.2015 р. [3].

Вітчизняний фінансовий ринок пропонує домогосподарствам і деякі інші можливості інвестування заощаджень, проте вони за значущістю суттєво поступаються банківським депозитам. Це вкладення у пайовий капітал та на депозитні рахунки кредитних спілок, укладання договорів страхування життя, внески фізичних осіб до недержавних пенсійних фондів (НПФ), вкладення в інститути спільного інвестування (ІСІ). Обсяги залучення заощаджень домогосподарств за зазначеними напрямками відображено на рис. 2 й рис. 3.

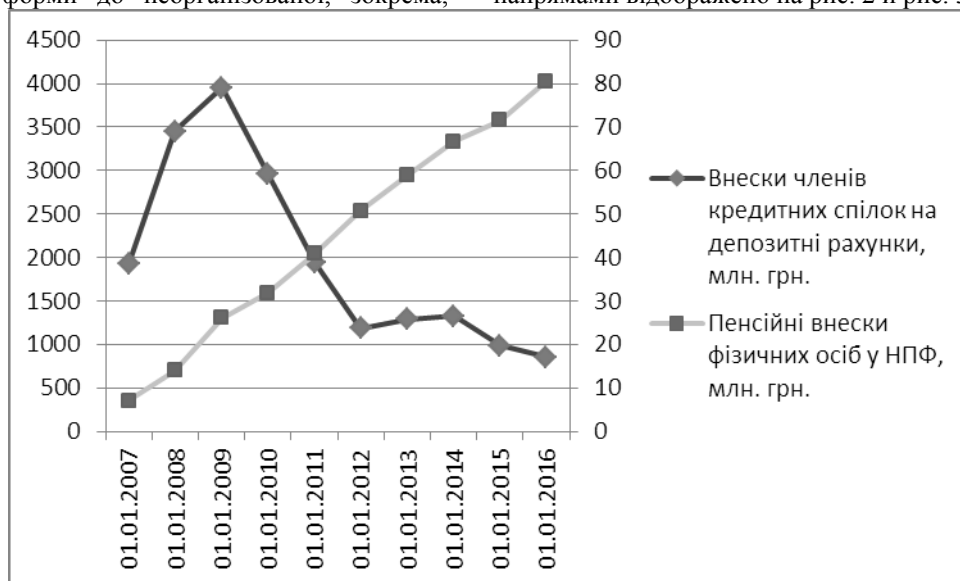

Рис. 2. Динаміка обсягів внесків фізичних осіб на депозитні рахунки кредитних спілок та у недержавні пенсійні фонди за 2006-2015 роки [складено авторами за матеріалами [4]]

Спостерігається, у цілому, позитивна динаміка загального обсягу внесків до НПФ та щорічних обсягів премій зі страхування життя, що, на наш погляд, пов'язано, з одного боку, з наростанням проблем у сфері пенсійного забезпечення та медичного обслуговування, а з іншого, - збільшенням кількості компаній зі страхування життя та їх послідовною роботою з роз'яснення населенню механізму та переваг накопичувального страхування.

Одночасно, особливо нестабільна ситуація склалася у секторі ІСІ, діяльність яких безпосередньо пов'язана з ринком цінних паперів. На кінець 2015 р. інвесторами всіх типів інститутів спільного інвестування було 222,4 тис. фізичних осіб, при цьому 99,1% з них вклали кошти у відкриті або

інтервальні ІСІ. Саме останні найбільш потерпають від стагнації фондового ринку, яка має місце в Україні вже тривалий час й призвела до того, що шостий рік поспіль спостерігається чистий відтік капіталу з таких типів фондів, зниження вартості їх активів (рис. 4), від'ємна доходність [5]. Отже, мова не йде навіть про збереження заощаджень, не говорячи вже про отримання інвестиційного доходу. Тому спільне інвестування в нашій державі, на відміну від багатьох зарубіжних країн, зараз не є для фізичних осіб привабливим напрямом розміщення заощаджень, що, у свою чергу, на макrorівні звужує можливості такого каналу залучення суб'єктами підприємництва додаткових ресурсів, як пряме фінансування.

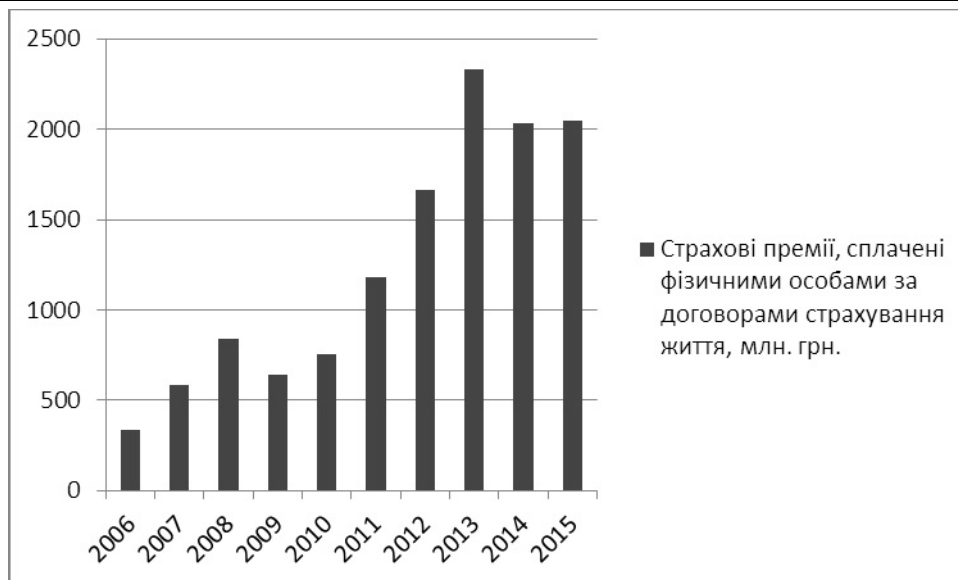

Рис. 3. Динаміка страхових премій, сплачених фізичними особами за договорами страхування життя за 2006-2015 роки [складено авторами за матеріалами [4]]

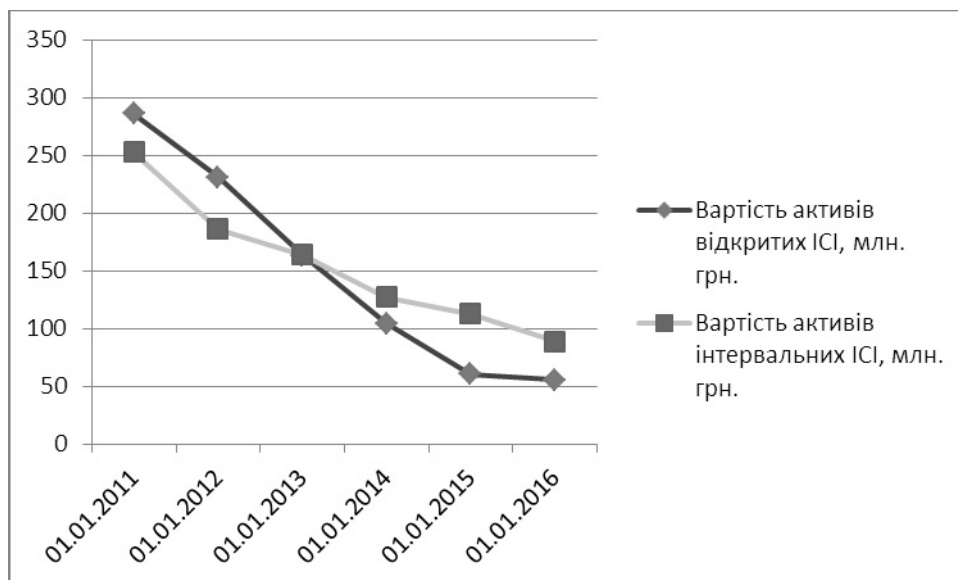

Рис. 4. Динаміка вартості активів відкритих та інтервальних інститутів спільного інвестування за 2011-2015 роки [складено авторами за матеріалами [5]]

Таким чином, кризові процеси в економіці, високі ризики інвестування, відсутність довіри до фінансово-кредитної системи стримують формування заощаджень домогосподарств в організованій формі, саме які і є джерелом інвестиційних ресурсів. Тому доцільним є пошук фінансових інструментів, які б більш повно задовольняли інвестиційні потреби фізичних осіб, були зрозумілими і зручними для користування. З цього приводу слід зазначити, що в Україні поки що недостатньо використовуються такі традиційні для країн з розвинутою ринковою економікою інструменти залучення заощаджень домогосподарств, як державні боргові цінні папери.

Взагалі, наявність державного боргу у сучасних умовах є невід'ємною рисою національних економік більшості країн світу. Питання постає у забезпеченні кваліфікованого управління таким боргом, що зводиться до дотримання економічно доцільних його

меж, формування раціональної його структури з точки зору співвідношення внутрішнього і зовнішнього боргу, валют та строків запозичень, мінімізації вартості обслуговування. Незважаючи на зростання (до 50% і більше) впродовж останніх десятиліть частки зовнішніх запозичень у структурі державного боргу багатьох країн світу, серед яких США, Німеччина, Австрія, Португалія, Фінляндія, Кіпр та ін. [6], більшість вітчизняних науковців дотримується думки, що внутрішні запозичення, які є засобом перерозподілу капіталу всередині країни, видаються більш прийнятними для ресурсо-дефіцитної економіки. Тому заощадження домогосподарств можуть вважатися перспективним джерелом державних запозичень. Наприклад, у США у середині 1950-х років приватний нефінансовий сектор, у тому числі домогосподарства, тримав 40% обсягу державного боргу, у середині 1990-х років –

25% [7]. На кінець 2015 року лідерами серед країн-членів ЄС за часткою боргу у руках таких держателів були Мальта (майже 30%), Угорщина (14,5%) та Ірландія (10,4%) [6].

Втім, навіть побіжне ознайомлення з історією запровадження, формами й умовами розміщення, обігу та погашення державних цінних паперів для фізичних осіб у ряді зарубіжних країн (США – *US Savings Bonds* [8], Канада – *Canada Savings Bonds, Canada Premium Bonds* [9], ПАР – *RSA Retail Savings Bonds* [10]) свідчить про те, що такі фінансові інструменти розглядаються урядами цих держав, насамперед, як засіб привичаювання населення до заощаджень, зміцнення довіри до держави, усвідомлення власної ролі у розвитку країни та реалізації певних інвестиційних проектів, що є, безумовно, актуальним і для України.

Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок» передбачена можливість емісії таких державних цінних паперів для фізичних осіб, як казначейські зобов'язання України. Рішення про їх розміщення приймається згідно з Бюджетним кодексом, при цьому передбачаються умови розміщення та погашення казначейських зобов'язань. Казначейські зобов'язання можуть бути довгостроковими – терміном обігу більше п'яти років, середньостроковими – від одного до п'яти років та короткостроковими – до одного року. Вони можуть бути іменними або на пред'явника, випускатися у документарній або бездокументарній формах [11].

В Україні використання казначейських зобов'язань розпочалося на початку 2002 року, коли Кабінет Міністрів України прийняв рішення про випуск середньострокових казначейських зобов'язань на пред'явника з терміном обігу 24 місяці вісьмома серіями на загальну суму 400 млн. грн. Номінал одного зобов'язання становив 50 грн., купонний дохід – 16% річних, що на той час цілком відповідало кон'юктурі депозитного ринку.

Наступного разу випуск казначейських зобов'язань України був здійснений двома серіями у жовтні 2012 - грудні 2013 року, причому цінні папери були номіновані у доларах США, чим ставилося завдання залучити готівку іноземної валюти, що знаходилася на руках у населення, до економічного обороту. Кожна серія випускалася в обсязі 100 млн. дол. США із строком обігу 24 місяці, номіналом 500 доларів США, за ставкою 8-9,2% річних, що також корегувало з доходністю банківських депозитів. Всі вищеперераховані випуски казначейських зобов'язань були успішно розміщені на внутрішньому ринку, а потім повністю погашені державою.

Нарешті, з травня 2014 року розпочалося розміщення казначейських зобов'язань «Військові» загальним обсягом 100 млн. гривень із строком обігу 24 місяці, номінальною вартістю 1000 гривень, відсотковою ставкою 7% річних. Ця емісія, крім економічної доцільності – фінансування військових потреб держави, мала, безумовно, патріотичне спрямування, оскільки дозволяла відчутти причетність до вирішення загальнонаціональних проблем, що може вважатися необхідною складовою успіху

розміщення державних цінних паперів серед фізичних осіб.

Враховуючи зарубіжний досвід, можна запропонувати такі заходи щодо вдосконалення застосування казначейських зобов'язань:

- проведення широкої інформаційно-роз'яснювальної кампанії щодо їх переваг як інвестиційних інструментів, щодо базуються на авторитеті держави, механізми їх придбання, погашення, розпорядження ними;

- одночасний продаж казначейських зобов'язань різних серій, що виступають у документарній та бездокументарній формах, а також різних номіналів, що дозволить задовольнити потреби різних верств населення;

- розширення переліку установ, через які можуть продаватися казначейські зобов'язання, за рахунок інших банків, крім Ощадбанку, а також, у перспективі, і відділень поштового зв'язку;

- одночасно зі збільшенням строку обігу казначейських зобов'язань (зокрема, у США максимальний строк обігу ощадних облігацій - 30 років) запровадження, поряд з фіксованою відсотковою ставкою, і плаваючої, прив'язаної до рівня інфляції;

- розширення податкових пільг у випадку придбання казначейських зобов'язань, зокрема, включення їх вартості до податкової знижки. Оподаткування відбуватиметься у разі продажу або погашення зобов'язань, проте за умови спрямування отриманих сум на оплату за навчання або придбання першого житла, повне звільнення від сплати податку.

На нашу думку, вищенаведені пропозиції будуть сприяти розширенню класу внутрішніх інвесторів, чий заощадження через інструменти ринку державних запозичень стануть інвестиціями для реалізації різноманітних державних проектів.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведене дослідження засвідчило, що загальна макроекономічна ситуація, невизначені перспективи її розвитку, а також сучасний стан практично всіх секторів вітчизняного фінансового ринку не сприяють інвестиційному залученню заощаджень домогосподарств. Знаходячись під впливом негативної інформації про діяльність банків, не маючи достатніх знань й, на жаль, бажання їх отримувати, щодо альтернативних напрямів розміщення коштів, орієнтуючись на курс іноземних валют як єдине мірило збереження вартості заощаджень, фізичні особи все у більших обсягах зберігають кошти у готівковій формі або у формі так званих квазізаощаджень (нерухомість, банківські метали, інвестиційні та пам'ятні монети тощо). Певний вихід з такої ситуації може бути знайдений у більш активному використанні як інвестиційних інструментів державних цінних паперів, проте умови їх випуску, використання та погашення повинні надавати незаперечні переваги перед іншими напрямками розміщення заощаджень.

Враховуючи те, що в обігу в Україні можуть знаходитися не лише боргові цінні папери держави, а і облігації місцевих позик, власниками яких можуть

бути і фізичні особи, перспективи подальших досліджень полягають у розробці ефективного механізму залучення населення до фінансування регіональних інвестиційних проектів. В умовах фінансової децентралізації заощадження домогосподарств повинні стати суттєвою частиною фінансового потенціалу територіальних громад.

Список використаних джерел

1. Витрати і ресурси домогосподарств України [Електронний ресурс] : Статистичний збірник (2009 – 2015 роки) / Державна служба статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Грошово-кредитна статистика [Електронний ресурс] / Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. - Режим доступу: <http://bank.gov.ua/control/uk/index>.
3. Грошові агрегати [Електронний ресурс]: Статистичний випуск / Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. - Режим доступу: <http://bank.gov.ua/control/uk/index>.
4. Огляд ринків [Електронний ресурс] / Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. - Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/>.
5. Ринок у цифрах. Квартальні та річні огляди ринку ІСІ [Електронний ресурс] / Українська асоціація інвестиційного бізнесу. - Режим доступу: <http://www.uaib.com.ua/>.
6. Structure of Government Debt [Електронний ресурс] / Eurostat. Statistics Explained. - Режим доступу: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Structure_of_government_debt.
7. Who Holds the US Public Debt [Електронний ресурс] / Federal Reserve Bank of St. Louis. - Режим доступу: <https://www.stlouisfed.org/on-the-economy/2015/may/who-holds-the-us-public-debt>.
8. Bonds and Securities [Електронний ресурс] / U.S. Department of the Treasury. - Режим доступу: <https://www.treasury.gov/services/Pages/bonds-securities.aspx>.
9. Canada Savings Bonds Program [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.csb.gc.ca/>.
10. RSA Retail Savings Bonds [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://secure.rsaretailbonds.gov.za/>.
11. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» [Електронний ресурс]: прийнятий 23 лют. 2006 року № 3480-IV. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.

ЗАДОРЖНА

Віра Валеріївна

Versavi_1@ukr.net

студент, Університет митної
справи та фінансів

УДК 369.04

СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ЯК ВИРІШАЛЬНА ЛАНКА СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

SOCIAL INSURANCE AS A CRITICAL PART OF THE SYSTEM OF SOCIAL PROTECTION UKRAINE

ЗАВОЛОКА

Лариса Олександрівна

13-11-1956@mail.ru

старший викладач кафедри
Фінансів суб'єктів господа-
рювання та страхування,
Університет митної справи та
фінансів

У статті представлено теоретичні аспекти соціального страхування, що, виходячи з логіки дослідження, виражають здатність держави за допомогою спеціально створених колективних страхових фондів задовольняти потреби платників страхових внесків та отримувачів допомоги з урахуванням приватних та суспільних інтересів.

В статье представлены теоретические аспекты социального страхования, что, исходя из логики исследования, выражают способность государства с помощью специально созданных коллективных страховых фондов удовлетворять потребности плательщиков страховых взносов и получателей помощи с учетом частных и общественных интересов.

The article presents the theoretical aspects of social insurance, based on the logic of the study, expressing the government's ability by using specially created collective insurance funds to meet the needs of payers of insurance premiums and recipients on the basis of private and public interests.

Ключові слова: соціальне страхування, соціальний захист, соціальна справедливість, колективні фонди

Ключевые слова: социальное страхование, социальная защита, социальная справедливость, коллективные фонды

Keywords: social security, social protection, social justice, collective funds

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

З набуттям Україною незалежності, країна взяла напрямок на побудову економічно розвиненої держави з ринковою економікою. На жаль, усі нововведення у нашій країні протягом останніх двох десятиліть не вирішували питань соціальної сфери, а навпаки, призвели до зниження економічного та соціального стану громадян, підвищення рівня соціальних ризиків, появи додаткової кількості незахищеного населення. У таких умовах важливим залишається надання державою гідного соціального захисту населення, який частково забезпечується фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування.

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання

Проблематика державного соціального страхування, у тому числі функціонування фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування, досліджувалася такими вітчизняними та іноземними науковцями: В. Роїком, П. Пелчом, М. Свенчіцьким, В. Фильєвом, Н. Внуковою, Л. Клівіденком, Е. Лібановою, В. Куценко, С. Юрієм, О. Васи-

ликом, С. Осадцем, Н. Зеленко, Л. Стожок, В. Плисою, О. Палій, І. Ткачуком, Б. Надточієм, І. Гнібіденком, А. Вольською, В. Безуглою та ін. Їх напрацювання внесли вагомий внесок у розгляд даного питання. Разом з тим, недослідженими залишаються окремі теоретичні та практичні питання у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування як елементу системи соціального захисту населення України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Обґрунтована система загальнообов'язкового державного соціального страхування – одна з передумов забезпечення соціальної справедливості на державному рівні. Основними завданнями соціального страхування є: формування грошових коштів на покриття витрат непрацездатних осіб та скорочення розриву у рівні матеріального забезпечення непрацюючих і працюючих громадян. З огляду на особливу важливість соціального страхування у багатьох державах створені системи обов'язкового державного соціального страхування, що забезпечують соціальний захист населення.

У науковій літературі термін "соціальне страхування" вживається разом або поряд з такими

поняттями, як "соціальна справедливість", "соціальне забезпечення", "соціальний захист" та ін. Проблема їхнього застосування полягає в тому, що досі не розроблено єдиного підходу до визначення етимологічного значення і змісту цих понять. Так, укладачі тлумачного словника української мови трактують терміни "захист" та "забезпечення" як дію, наділяючи поняття "соціальне забезпечення" і "соціальний захист" ідентичним змістом [1]. Слово "соціальний" вказує, що об'єктом досліджень у будь-якому разі є сфера суспільних відносин, тобто дискусії про доцільність вживання тих чи інших понять ведуть вчені правових, філософських та економічних наук. Таким чином, зміст одного і того самого терміна залежно від сфери наукових інтересів дослідника буде різний. На нашу думку, ця багатозначність й породжує існуючі розбіжності. Вважаємо, що з'ясувати суть понять "соціальне страхування", "соціальне забезпечення" та "соціальний захист" і встановити співвідношення між ними, можна через розкриття їх економічного змісту.

Розглянемо економічну суть терміна "соціальний захист", здійснивши дослідження, чи для всіх типів

економічних систем він характерний, адже доволі часто науковці стверджують, що таке явище властиве лише ринковій економіці. Погляди вчених-економістів у цьому питанні можна розподілити за критерієм існування або відсутності потреби в соціальному захисті. На нашу думку, доцільно виокремити школи лібералізму (класична, неокласична течія, марженалізм, монетаризм) та дирижизму (кейнсіанство, неокейнсіанство), представники яких ставлять під сумнів потребу державного втручання у сфері економічного й соціального життя суспільства. З іншого боку, існують школи марксизму і неолібералізму (змішана держава, держава суспільного добробуту), дослідники яких, навпаки, вважають процеси втручання держави у соціальну сферу не лише необхідними, а й бажаними. Суттєва різниця між ними полягає в тому, що в умовах реалізації політики марксизму існування соціального страхування є більш декларативним, а в умовах побудови соціально орієнтованої (змішаної) держави, навпаки, страхуванню відводиться основна роль (рис. 1).

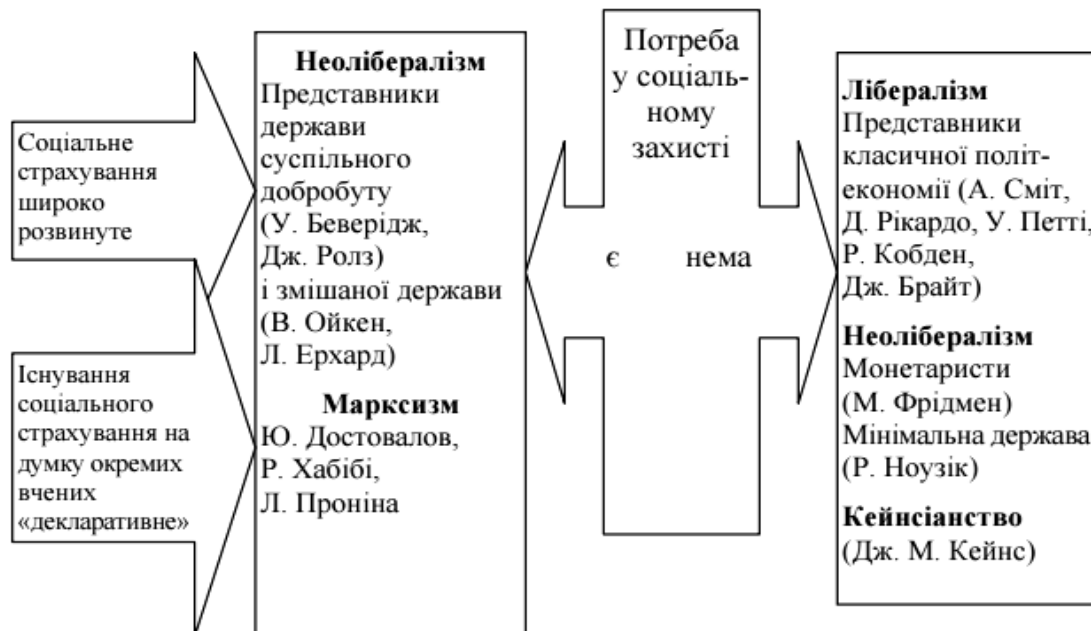

Рис. 1. Групування економічних шкіл за поглядами щодо потреби в соціальному захисті та соціальному страхуванні

Зазначимо, що складовими системи соціального захисту є соціальна допомога, соціальна підтримка, соціальне забезпечення та соціальне страхування. З економічної точки зору, соціальне страхування виступає як інститут соціального захисту, а соціальної – це форма соціального захисту, яка дозволяє у випадку настання соціальних ризиків зберегти необхідні стандарти рівня і якості життя. Соціальне страхування у нашій країні забезпечують цільові страхові фонди, а саме:

- Пенсійний фонд України;
- Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування на випадок безробіття;

– Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

– Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням [2], які мають надавати застрахованим особам матеріальне забезпечення і соціальні послуги при настанні страхових випадків [3].

Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (ЄСВ), що є складовою частиною власних доходів Пенсійного фонду України (ПФУ), був запроваджений у результаті прийняття 8 липня 2010 року Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне

соціальне страхування» [4], який вступив у дію з 1 січня 2011 року. Запровадження ЄСВ призвело до суттєвого збільшення власних надходжень всіх фондів загальнообов'язкового державного соціаль-

ного страхування, у тому 291 числі Пенсійного фонду України. Проте, незважаючи на це, бюджет ПФУ і досі залишається дефіцитним (рис.2).

Рис. 2. Аналіз динаміки дефіциту Пенсійного фонду України у період з 2011 по 2015 роки

Для того, щоб вирішити проблему дефіциту бюджету Пенсійного фонду України та зменшити навантаження на Державний бюджет України, необхідно було знайти додаткове джерело наповнення доходів ПФУ.

Згідно із Законом України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» виплата допомоги по вагітності та пологах здійснюється за рахунок коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням [5], які до 2013 р. формувалися шляхом розподілу з рахунку ПФУ, а з січня 2013 р. – з рахунку органу доходів та зборів.

Тепер при сплаті єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на рахунок органу доходів та зборів, в залежності від типу платника ця сума розподіляється у відсотковому відношенні до кожного фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування та ПФУ.

Для забезпечення стабільності розвитку загальнообов'язкового державного соціального страхування необхідно:

- 1) забезпечити внесення змін до законодавства щодо розвитку ЗДСС у частині запровадження Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України;
- 2) здійснювати постійний моніторинг та аналіз показників ефективного використання коштів Фонду ЗДСС для удосконалення його діяльності;
- 3) запровадити практику проведення періодичних актуарних прогнозних розрахунків фінансового стану фонду;
- 4) оприлюднювати інформацію щодо видатків на адміністративно-господарські витрати фонду, у тому числі щодо розмірів винагород посадових осіб;

5) оприлюднювати інформацію про результати перевірок діяльності фонду (на офіційному веб-сайті фонду) [6];

6) адаптувати законодавство України у сфері ЗДСС до законодавства Європейського Союзу;

7) розробити концептуальні підходи щодо запровадження обов'язкового медичного страхування;

8) подальший розвиток пенсійної системи України і, зокрема, запровадження накопичувальної;

9) забезпечити прозорість фінансових потоків для суб'єктів системи загальнообов'язкового державного соціального страхування;

10) удосконалити порядок здійснення Фондом ЗДСС розслідувань обставин настання сумнівних страхових випадків.

ВИСНОВКИ

В Україні мають бути створені відповідні умови для досягнення соціальної справедливості та зниження рівня бідності, дієвим засобом вирішення цього питання є соціальне страхування. Проведення комплексних реформ у сфері загальнообов'язкового державного соціального страхування дасть змогу створити відповідні умови для підвищення матеріального забезпечення суспільства на рівні сучасних стандартів, задоволення його культурних потреб, гарантування особистої безпеки кожного громадянина.

Якісним вирішенням даного питання є внесення змін до стратегічного плану розвитку "Україна-2020" саме щодо соціального страхування, адже це дасть змогу підкреслити важливість та необхідність страхування як способу соціального захисту населення України.

Перспективою подальших досліджень є визначення форм та методів проведення фінансового забезпечення соціального страхування як складової системи соціального захисту населення України в умовах ринкової економіки.

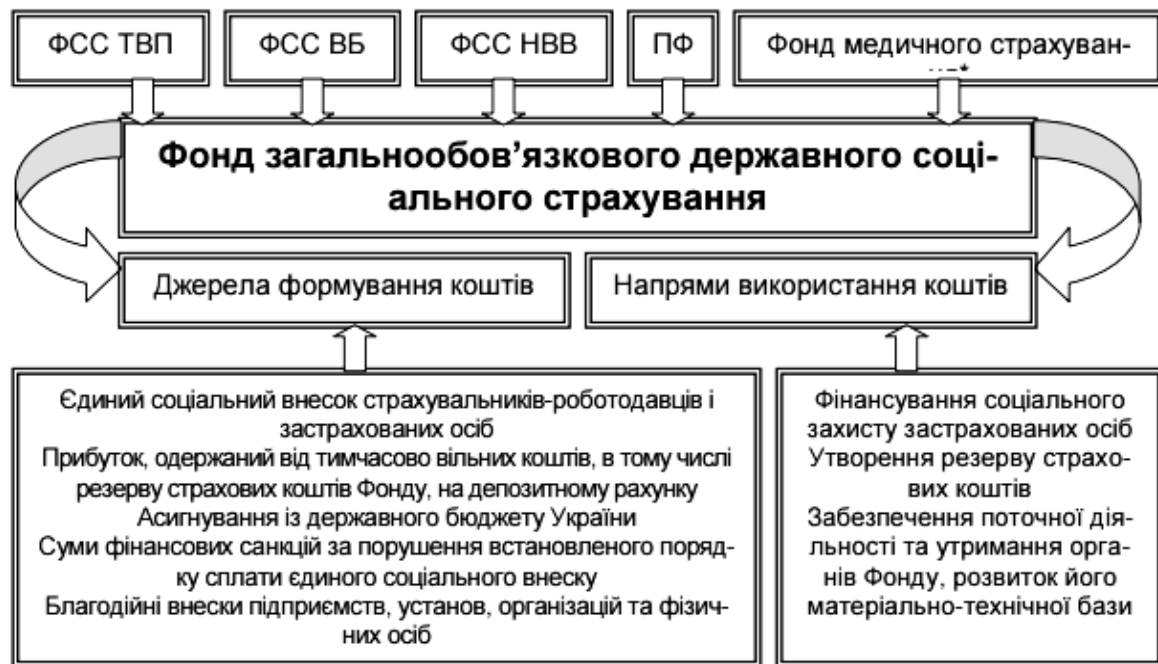

Рис. 3. Модель функціонування Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України

Список використаних джерел

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [упоряд. В.Т. Бусел]. – К.: Перун, 2007. – 1736 с.
2. Закон України «Основи законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14.01.1998, № 16/98-ВР [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/16/98-вр>.
3. Стожок Л.Г. Соціальне страхування як інструмент управління соціальними ризиками / Л.Г. Стожок // Економіка. Фінанси. Право. – 2012. – № 1-2. – С. 35–39.
4. Закон України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне

страхування» від 08.07.2010, № 2464-VI, зі змінами та доповненнями [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.

5. Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням» від 18.01.2001 № 2240-III, зі змінами та доповненнями [Електр. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2240-14>.

6. Аналітична записка “Щодо оптимізації системи загальнообов'язкового державного соціального страхування” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1171/>

ЧЕРКАСОВА

УДК 657.6

Світлана Олександрівна
cherckeska@gmail.com

к.е.н., доцент, Одеський
національний політехніч-
ний університет

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО КОНТРОЛЮ РОЗРАХУНКОВИХ ОПЕРАЦІЙ ПІДПРИЄМСТВ

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF INTERNAL CONTROL PAYMENT TRANSACTIONS ENTERPRISES

Стаття присвячена визначенню теоретико-методичних засад організації внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств. Наведена класифікація розрахункових операцій підприємств. Запропоновано комплекс заходів щодо організації ефективної системи внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств з урахуванням потреб управління.

Статья посвящена определению теоретико-методических основ организации внутреннего контроля расчетных операций предприятий. Приведена классификация расчетных операций предприятий. Предложен комплекс мероприятий по организации эффективной системы внутреннего контроля расчетных операций предприятий с учетом потреб управления.

The article is devoted to the definition of the theoretical and methodological foundations of enterprises payment transactions internal control formation. The classification of enterprises payment transactions is given. The complex of measures on the organization of an effective system of enterprises payment transactions internal control based on need management is proposed.

Ключові слова: Розрахункові операції, внутрішній контроль, процес, система управління

Ключевые слова: Расчетные операции, внутренний контроль, процесс, система управления

Keywords: payment transactions, internal control, process, control system

ВСТУП

У сучасних умовах господарювання розрахункові операції являються важливою складовою здійснення фінансово-господарської діяльності підприємств, що пов'язані з грошовими потоками, та обумовлюють забезпечення безперервної їх діяльності в майбутньому. Несвоєчасне надходження грошових коштів, а відповідно й здійснення розрахунків за зобов'язаннями призводить до зниження ліквідності, платоспроможності та ділової активності підприємств, що негативно вказується на їх фінансовому становищі.

Отже, з одного боку, ефективний процес побудови розрахункових операцій підприємств забезпечує підвищення оборотності їх оборотних активів, забезпечує зміцнення розрахункової дисципліни та поліпшення їх фінансового становища. З іншого боку, ефективна організація розрахункових операцій й відповідного їх обліково-аналітичного забезпечення попереджають негативні наслідки їх виконання. Відповідно до цього, проблематику формування ефективного процесу організації внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств слід розглядати з позиції вдосконалення їх обліково-аналітичного й контрольного забезпечення в сучасних умовах господарювання з урахуванням потреб управління.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні теоретичних і методичних засад процесу організації внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств в сучасних умовах господарювання з урахуванням потреб управління.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є нормативні акти, які регламентують господарські процеси в Україні, публікації вітчизняних і закордонних вчених-економістів, що відображають результати досліджень з питань організації системи внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств, ресурси Internet й тощо.

При проведенні дослідження використано загальнонаукові методи наукового пізнання, економічної теорії, системного аналізу.

РЕЗУЛЬТАТИ

Здійснення господарської діяльності підприємств неможливо без розрахункових операцій, що являють собою поточні грошові розрахунки та платежі у готівковій та безготівковій формі. Сукупність грошових розрахунків є грошовим потоком, який може утворитися в результаті операційної, фінансової та інвестиційної діяльності підприємств.

Грошові розрахунки, що здійснює підприємство, проводяться через установи банку в готівковій та в безготівковій формі. Готівкою проводять розрахунки

з оплати праці, виплат пенсій, премій, дивідендів, надання коштів на відрядження. Також частину продукції підприємства реалізують за готівку. В такому випадку приймання готівки в касу проводять за прибутковими ордерами. Розрахунки готівкою здійснюються відповідно до Інструкції “Про ведення касових операцій банками в Україні” Національного Банку України [1].

Отримання готівки з поточного рахунку здійснюється з використанням грошового чека. Усі надходження й видачі готівки у національній валюті підприємства відображаються в касовій книзі.

Безготівкові розрахунки в господарській діяльності підприємств України регулюються Інструкцією “Про безготівкові розрахунки в Україні в

національній валюті” [2] Національного банку, яка розроблена згідно із Законом України “Про банки і банківську діяльність”, іншими законодавчими актами України та нормативними актами Національного банку України [3].

Слід також зазначити, що переважна частина безготівкових розрахунків в Україні здійснюється саме через банківські рахунки.

Розрахункові операції підприємств можна класифікувати за різноманітних ознаках. В табл. 1 наведено класифікацію розрахункових операцій, що відповідає сучасним вимогам щодо розрахунків підприємств згідно структури Плану рахунків підприємств [4].

Таблиця 1

Класифікація розрахункових операцій підприємств

Признак (ознака) класифікації	Сутність розрахунків
Розрахунки з юридичними особами	
1. Сторонніми, такими, що не належать (ні частково, ні цілком) підприємству	
а) постачальниками та підрядчиками	вітчизняними (готівка, безготівкові, бартерні та інші); іноземними (готівка, безготівкові, бартерні та інші);
б) покупцями і замовниками	вітчизняними (готівка, безготівкові, бартерні та інші); іноземними (готівка, безготівкові, бартерні та інші);
в) засновниками (учасниками, акціонерами)	вітчизняними по внесках до статутного капіталу та виплаті дивідендів (відсотків) (готівка, безготівкові, та інші); іноземними по внесках до статутного капіталу та виплаті дивідендів (відсотків) – готівка, безготівкові, бартерні та інші розрахункові операції);
г) податковими органами по податках і платежах	безготівкові та інші розрахункові операції;
д) органами соціального страхування	безготівкові та інші розрахункові операції;
е) іншими підприємствами, установами й організаціями по інших операціях	готівка, безготівкові, бартерні та інші розрахункові операції
2) сторонніми, такими, що не належать підприємству (дочірніми) (по взаємних постачаннях, фінансуванню й іншим відношенням)	
Розрахунки з фізичними особами:	
1) з працівниками підприємства:	
а) по оплаті праці	готівка, безготівкові та інші розрахункові операції;
б) по підзвітних сумах	готівка, безготівкові та інші розрахункові операції;
в) по соціальному страхуванню	готівка, безготівкові та інші розрахункові операції;
г) по внесках до статутного капіталу	готівка, безготівкові та інші розрахункові операції;
2) зі сторонніми громадянами:	
а) постачальниками і підрядчиками	вітчизняними (готівка, безготівкові, бартерні та інші); іноземними (готівка, безготівкові, бартерні та інші);
б) покупцями і замовниками	вітчизняними (готівка, безготівкові, бартерні та інші); іноземними (готівка, безготівкові, бартерні та інші);
в) засновниками (учасниками, акціонерами)	вітчизняними по внесках до статутного капіталу та виплаті дивідендів (відсотків) (готівка, безготівкові, та інші); іноземними по внесках до статутного капіталу та виплаті дивідендів (відсотків) – готівка, безготівкові, бартерні та інші розрахункові операції);
г) з іншими громадянами	готівка, безготівкові та інші розрахункові операції

Таким чином, аналізуючи вищезгадані класифікаційні ознаки розрахункових операцій підприємств, можна визначити, що в рамках організації системи бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств, зокрема в сфері здійснення розрахунків прийнято виділяти наступні їх класифікаційні ознаки:

а) здійснення оплати іншим юридичним і фізичним особам отриманих від них товарів, робіт, послуг, праці й інших матеріальних і нематеріальних активів шляхом перерахування або видачі готівки, передачі товарів, виконання робіт або надання послуг, передачі права власності на акції, облігації

або частини статутного капіталу та інших матеріальних і нематеріальних активів підприємства;

б) одержання від юридичних і фізичних осіб товарів, робіт, послуг, результатів праці, акцій, облігацій або частини статутного капіталу й інших матеріальних і нематеріальних активів на правах покупця, засновника тощо;

в) одержання від юридичних і фізичних осіб коштів, товарів, робіт, послуг, акцій, облігацій або частини статутного капіталу та інших матеріальних і нематеріальних активів у порядку оплати переданих товарів, робіт, послуг і інших матеріальних і нематеріальних активів;

г) передачу готової продукції, товарів, виконання робіт або надання послуг, передачі право власності на акції, облігації або частину статутного капіталу та інших матеріальних і нематеріальних активів підприємства на правах постачальника (підрядчика) іншим юридичним і фізичним особам [5].

Все це вимагає дослідження особливостей організації системи внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств з метою визначення її складових в рамках формування основних завдань системи внутрішнього контролю в рамках здійснення перевірки достовірності даних обліку про стан розрахункових операцій підприємств, дотримання розрахункової дисципліни і впливу вищезначених чинників на їх платоспроможність та ефективність фінансово-господарської діяльності в довгостроковій перспективі.

Слід зазначити, що в сучасних умовах господарювання ефективне функціонування системи внутрішнього контролю дозволяє вирішити низку проблем розглянутого підприємства – забезпечення прийняття адекватних, обґрунтованих управлінських рішень, оптимізація процесів фінансово-господарської діяльності, попередження, виявлення та усунення відхилень в інформації, що подається зацікавленим особам. Отже, роль системи внутрішнього контролю полягає в забезпеченні їх ефективного функціонування та реалізації потреб

користувачів в інформації, яка може бути використана для розробки та обґрунтування відповідних управлінських рішень.

Дієвість внутрішнього контролю на підприємстві повинна забезпечуватися дотриманням фундаментальних принципів контролю, зокрема принципами:

а) цілеорієнтованості – виділення меж об'єкта контролю, адресність і конкретність висновків для досягнення поставленої мети;

б) збалансованості – взаємодія внутрішнього контролю з іншими підсистемами управління підприємством;

в) інтегрованості – результати контролю ґрунтуються на узагальненні та модифікації контрольної інформації для вибору й прийняття управлінських рішень;

г) адаптивності – постійний моніторинг господарських операцій з метою реагування на відхилення від нормативів і координації управлінських рішень [6].

Відповідно з метою забезпечення ефективності зворотного зв'язку між системою управління та системою внутрішнього контролю підприємства необхідно, щоб контролем було охоплено максимальну можливу кількість об'єктів управління, особливо пов'язаних з ресурсами підприємства. Це забезпечить надання системою внутрішнього контролю достовірної інформації про стан об'єктів перевірки. Саме тому доцільно на кожному рівні управління забезпечити виконання функцій контролю для вирішення інформаційних потреб даного та вищестоящего рівнів управління.

На рис. 1 наведено приклад визначення особливостей організації системи внутрішнього контролю на підприємстві на прикладі розглянутого ТОВ “УКРТАЙЗЕР” у відповідності з інформаційними потребами на кожному рівні управління, зокрема в сфері управління розрахунковими операціями.

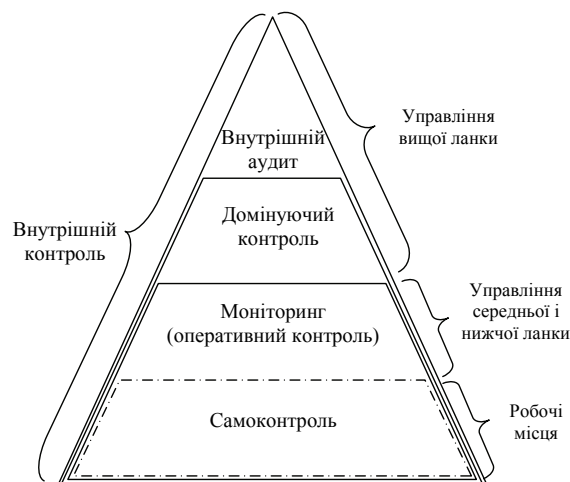

Рис. 1. Організація внутрішнього контролю у відповідності з інформаційними потребами на рівнях управління підприємства

З рис. 1 можна зробити висновок, що кожний вищестоящий рівень контролю використовує інформаційні об'єкти, підпорядковані нижчестоящій ланці управління. Результати контролю враховуються при прийнятті рішення на відповідному та вищестоящому рівнях суб'єкта управління. Рішення про зміну технології приймається вищестоящою ланкою управління, а усунення помилок і зловживань здійснюється на відповідному рівні.

Нижчою ланкою є самоконтроль, який здійснюється на робочих місцях. Робочі місця не є ланкою управління, але інформація, яку вони надають, виступає інформаційним підґрунтям для всіх рівнів управління.

Самоконтроль – це форма внутрішнього контролю, сутність якого полягає в здійсненні працівником контролю за тією частиною процесу, яку він виконує, з метою зменшення ризику виникнення помилки на даній ділянці. На практиці самоконтролю приділяють недостатньо уваги, хоча його застосування забезпечує ефективне і якісне виконання операцій [7].

Керівники виробничих підрозділів (нижчий рівень управління) повинні бути зацікавленими в ефективній діяльності своїх підрозділів і добре проінформованими про їх результати, тому виникає потреба постійного і щоденного контролю – моніторингу.

Моніторинг представляє собою систематичний контроль за виконанням працівниками функцій і обов'язків в процесі здійснення фінансово-господарської діяльності. Даному виду контролю також, як і самоконтролю, недостатньо уваги приділяється на практиці, але його здійснення впливає на якість підконтрольних операцій та на ефективність всього контролю.

Інформаційним джерелом моніторингу є інформація, яка надходить з робочих місць. Шляхом проведення аналізу виявляються розбіжності між фактичними та плановими даними, визначаються джерела відхилень, приймається рішення щодо відповідного коригування плану або розробки заходів їх попередження в майбутньому. При впровадженні системи контролю в "режимі реального часу", заснованої на системі оперативного планування і використанні комп'ютерних технологій, процес оперативного контролю зміниться. Його здійснення буде автоматизовано.

Згідно рис. 1 моніторинг відповідає нижчому та середньому рівням управління. Це пов'язано з практикою розглянутого підприємства, на якому організація системи управління може включати верхній та нижній шаблі.

Результати моніторингу слугують інформаційним джерелом для здійснення домінуючого контролю. Оскільки контроль є функцією управління, яке визначається як вплив домінуючого об'єкта на підпорядковані об'єкти з метою досягнення цілей

системи, то контроль, підпорядкований вищому керівництву підприємства, можна визначити як домінуючий.

Домінуючий контроль – це функціональна підсистема системи управління, яка включає в себе комплекс заходів, направлених на перевірку, оцінку, аналіз, прогнозування фінансово-господарської діяльності розглянутого підприємства для обґрунтування ефективного і законного використання його ресурсів. Даний вид контролю повинен здійснюватися окремими працівниками-контролерами (або службою внутрішнього контролю), яка підпорядковується директору.

Отже, організація системи внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємства та визначення автоматизованих робочих місць внутрішніх контролерів (або експерту-контролеру) передбачає наявність спеціальних програмних, технічних, інформаційних, організаційних, математичних, методичних засобів, призначених виконувати основні функції внутрішнього контролю. Саме тому необхідності набуває функціональне наповнення інформаційного забезпечення системи внутрішнього контролю розрахункових операцій розглянутого ТОВ "УКРТАЙЗЕР", що повинна бути побудована з урахуванням зміни пріоритетності контрольних впливів (див. рис. 2).

В рамках зміни пріоритетності контрольних впливів можна зазначити, що при здійсненні попереднього контролю експерт-контролер повинен буде передбачати майбутні ситуації, які можуть визвати негативні наслідки, а при здійсненні поточного – експерт-контролер повинен щодня здійснювати аналіз підконтрольних операцій, проводити коригування бази порівняння, розробляти рекомендації. При організації даних видів контролю функції запропонованої посади експерта-контролера набувають прогнозного та аналітичного характеру.

Таким чином, можна дістати висновок, що для забезпечення ефективності системи внутрішнього контролю розрахункових операцій на розглянутому підприємстві ТОВ "УКРТАЙЗЕР", необхідно, щоб при організації ефективної системи внутрішнього контролю на підприємстві внутрішній контроль став превентивним і попереджав майбутні порушення. З цією метою доцільно мати певну систему обмежень, які б запобігали здійсненню незаконних операцій. Оскільки на розглянутому підприємстві була відсутня автоматизована інформаційна система внутрішнього контролю, то при існуючій організації системи внутрішнього контролю системі управління важко здійснювати забезпечення дотримання працівниками встановлених обмежень, що знижує загальну ефективність системи внутрішнього контролю та знижує швидкість прийняття відповідних управлінських рішень.

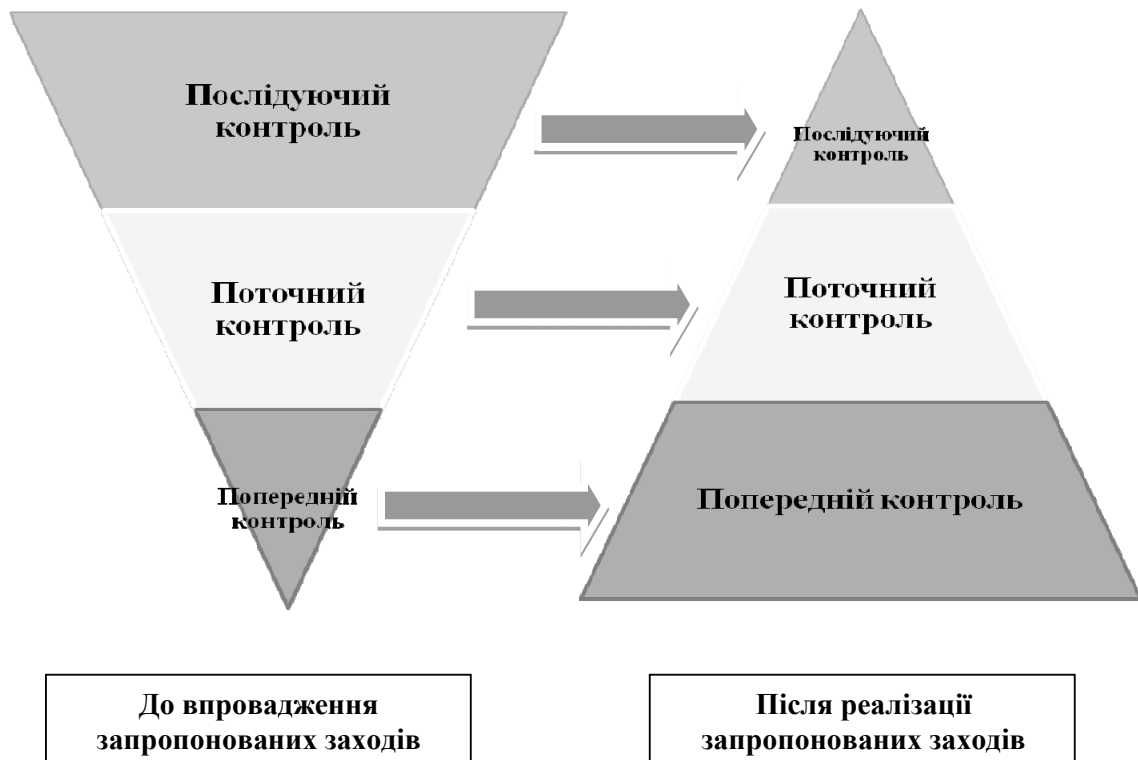

Рис. 2. Зміна пріоритетності контрольних впливів в рамках реалізації запропонованих заходів щодо організації ефективної системи внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємства

ВИСНОВКИ

В сучасних умовах господарювання проблема обґрунтованого вибору об'єктів системи внутрішнього контролю набуває особливої актуальності в рамках реалізації концепції розвитку системи управління підприємств. При розробці об'єктів внутрішнього контролю необхідне обґрунтування області його застосування, яка торкається формування цілей і завдань на всіх ієрархічних рівнях системи управління. Все це дозволяє сформувати систему об'єктів внутрішнього контролю з урахуванням багатоаспектності й багаторівневості структури системи підприємства.

В результаті проведених досліджень, було виявлено, що існуючий процес організації системи внутрішнього контролю розрахункових операцій на вітчизняних підприємствах, зокрема на розглянутому ТОВ «УКРТАЙЗЕР», на сьогоднішній день являється недосконалим, оскільки:

- внутрішній контроль розрахункових операцій проводиться не системно, про що зазвичай свідчить відсутність належного інформаційного забезпечення, відлагодженої системи контролю за центрами відповідальності відповідно до організованої системи обліку. Проблеми її функціонування ускладнюються і через відсутність єдиного підходу до організації контролю за розрахунковими операціями, а також перекладання контрольних функцій інших структурних підрозділів на бухгалтерію підприємства;

- зазвичай на підприємствах немає проробленої концепції щодо організації системи внутрішнього контролю розрахункових операцій на основі застосування сучасних засобів обчислювальної

техніки, що ускладнює використання дистанційних систем управління з існуючим бухгалтерським програмним забезпеченням та вказує на незадовільний рівень застосування автоматизованих інформаційних систем і технологій в цілях контролю;

- недосконалість процесу інформаційно-аналітичного забезпечення внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств, що підтверджується результатами дослідження стану проведення аналітичних робіт відповідного персоналу. В якості типових проблемних моментів можна визначити повну відсутність планування аналітичних робіт, відсутність встановленого порядку оформлення результатів аналізу, неефективне використання комп'ютерної техніки під час проведення аналізу, не усвідомлення ефективності аналітичних робіт системою управління підприємств, а й отже і незацікавленість у проведенні таких робіт обліковим персоналом;

- зазвичай має місце низька якість регламентування системи внутрішнього контролю (відсутні внутрішні положення, які регламентують здійснення внутрішнього контролю та обліку порушень і помилок), що вказує на слабку організацію повноважень підрозділів (виконавців) контролю й відповідно неефективну організацію контролю на відповідних робочих місцях.

Таким чином, в рамках організації ефективної системи внутрішнього контролю розрахункових операцій підприємств з урахуванням потреб управління пропонується до практичного впровадження комплекс наступних заходів з:

а) організації системи внутрішнього контролю відповідно до побудови структури контролю за центрами відповідальності по розрахункових операціях підприємств;

б) внутрішньої регламентації контролю на засадах розробки адміністративних регламентів в сфері контролю (розробці внутрішніх стандартів контролю та відповідного документального супроводу);

в) розробки комплексу вимог до персоналу в сфері контролю на засадах визначення рівнів управлінського персоналу, виділених в системі управління з метою здійснення внутрішнього контролю розрахункових операцій. Пропонується виділяти три рівня:

1) Вищий рівень – директор та головний бухгалтер, які мають компетенції з вирішення стратегічних задач внутрішнього контролю;

2) Середній рівень – керуючі з функціональних сфер (керівник виробничого відділу та керівник економічного відділу), які мають компетенції з реалізації стратегічних задач внутрішнього контролю;

3) Нижчий рівень – менеджери окремих функціональних сфер та робітники бухгалтерії, які мають компетенції з вирішення щоденних задач контролю.

д) організація системи внутрішнього контролю розрахункових операцій у відповідності з інформаційними потребами на кожному рівні управління та з урахуванням зміни пріоритетності контрольних впливів.

Список використаних джерел

1. Інструкція “Про ведення касових операцій банками в Україні”, затверджена постановою Правління НБУ № 174 від 01.06.2011 р. (зі змінами і доповненнями): [Електронний ресурс] – Режим

доступу: <http://zakon.golovbukh.ua/regulations/2341/8492/8493/479302/>

2. Інструкція “Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті”, затверджена постановою Правління НБУ № 22 від 21.01.2004 р. (зі змінами і доповненнями): [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0377-04>

3. Положення про ведення касових операцій у національній валюті в Україні (зі змінами та доповненнями). – [затв. постановою Правління Національного банку України від 15.12.2004 р. № 637]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE10320.html

4. Інструкція “Про застосування плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов’язань і господарських операцій підприємств і організацій” від 30.11.1999 р. № 291 (зі змінами і доповненнями): [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>

5. Особливості класифікації розрахункових операцій підприємств / Т.В. Лісничка // Управління розвитком. – 2014. – № 15. – С. 63-66.

6. Щеголькова С.В. Удосконалення організації внутрішнього контролю в управлінні витратами машинобудівного підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / Світлана Вікторівна Щеголькова. – Луганськ, 2008. – 18 с.

7. Яровенко Г.М. Організаційні заходи забезпечення ефективного функціонування внутрішнього контролю підприємств / Г.М. Яровенко // Науковий вісник Державної академії статистики, обліку та аудиту. – 2008. – №1. – С. 80-87.

ДЕМ'ЯНЮК

УДК 336.145

Антоніна Вікторівна
antonina_demyanyuk@ukr.net

ФОРМУВАННЯ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ В УМОВАХ ЗДІЙСНЕННЯ
РЕФОРМИ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

LOCAL BUDGETING IN TERMS OF IMPLEMENTATION
DECENTRALIZATION REFORM

к.е.н., доцент, Тернопільський
національний економічний
університет

Досліджено основні засади здійснення реформи децентралізації в Україні. Проаналізовано сучасні тенденції формування місцевих бюджетів з урахуванням трансформаційних перетворень. Визначено переваги та загрози новітніх вимог до формування місцевих бюджетів в умовах здійснення реформи децентралізації.

Исследованы основные принципы осуществления реформы децентрализации в Украине. Проанализированы современные тенденции формирования местных бюджетов с учетом трансформационных преобразований. Определены преимущества и угрозы новейших требований к формированию местных бюджетов в условиях осуществления реформы децентрализации.

The basic principles of implementation decentralization reform in Ukraine are investigated. Modern trends in local budgeting based transformation were analyzed. The advantages and threats of modern requirements for the local budgeting in terms of implementation decentralization reform were suggested.

Ключові слова: реформа децентралізації, доходи місцевих бюджетів, видатки місцевих бюджетів, міжбюджетні трансферти

Ключевые слова: реформа децентрализации, доходы местных бюджетов, расходы местных бюджетов, межбюджетные трансферты

Key words: decentralization reform, incomes of local budgets, expenditures of local budgets, intergovernmental transfers

ВСТУП

Реформа децентралізації з передачею повноважень та бюджетних надходжень від державних органів до органів місцевого самоврядування набула нагальної необхідності в Україні та поступово здійснюється в контексті змін адміністративно-територіального устрою нашої держави. Зазначені зміни передусім спрямовані на об'єднання територіальних громад з метою встановлення самостійного регулювання суспільних благ місцевого значення та управління процесом їх забезпечення в рамках Конституції та законів України. Зміни вітчизняного законодавства в частині зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування передбачають розширення фінансової самодостатності об'єднаних громад та, зокрема, незалежність від прийняття закону про державний бюджет щодо затвердження бюджетних рішень на місцевому рівні.

Проблеми формування місцевих бюджетів в умовах здійснення реформи децентралізації у своїх працях досліджували такі вітчизняні науковці, як Г. Возняк, В. Дем'янишин, О. Кириленко, К. Павлюк, З. Перощук, В. Федосов, С. Юрій, а також – зарубіжні дослідники – Ш. Бланкарт, Дж. Б'юкенен, П. Самуельсон, Дж. Стігліц та ін. Внесок зазначених науковців є вагомим та значним, проте з урахуванням динамічності процесів трансформації формування

місцевих бюджетів України і надалі є актуальним дослідження питань зміцнення фінансової самодостатності на місцевому рівні.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні сучасних тенденцій, переваг та загроз у сфері новітніх підходів до формування місцевих бюджетів в контексті здійснення реформи децентралізації.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ базуються на діалектичному методі наукового пізнання і системному підході до вивчення питань формування місцевих бюджетів в сучасних умовах з використанням методів наукових абстракцій і аналогій, аналізу й синтезу, економіко-статистичного аналізу для дослідження практики й проблематики функціонування бюджету.

РЕЗУЛЬТАТИ

Позитивний результат здійснення реформи децентралізації в Україні сприятиме повній модернізації вітчизняної бюджетної системи у контексті зміцнення фінансової основи місцевого самоврядування. Зміни бюджетного законодавства, зокрема ті, що внесені до Бюджетного кодексу України [1], передбачають нові підходи до формування місцевих бюджетів з метою забезпечення бюджетної децентралізації в частині розмежування повноважень між центральним і місцевими органами влади щодо

наповнення дохідної частини бюджету і фінансування видаткових повноважень.

Основними векторами трансформації засад формування місцевих бюджетів, згідно здійснюваної реформи, доцільно визначити такі, як розширення самостійності місцевих бюджетів, забезпечення фінансової стійкості місцевих бюджетів, зростання дохідної бази місцевих бюджетів, розподіл видаткових повноважень між бюджетами різних рівнів, фінансове забезпечення утворення об'єднаних територіальних громад та модернізація міжбюджетних відносин [4, С. 83 – 84]. Проте, необхідно зазначити, що залишаються ще ряд важливих питань, котрі потребують подальшого вирішення задля успішної реалізації реформи децентралізації в Україні. До зазначених проблем слід віднести наступні: удосконалення системи забезпечення суспільних послуг на місцевому рівні, реорганізація органів місцевого самоврядування відповідно до адміністративно-територіальної реформи та покращення системи планування територій об'єднаних територіальних громад [5].

Здійснення напрямів реформи децентралізації та вирішення нагальних проблем щодо формування місцевих бюджетів в сучасних умовах важливо виконувати із врахуванням критеріїв фінансової стійкості бюджетів на місцевому рівні. Такими критеріями доцільно визначати співвідношення видаткових повноважень між центральним і місцевим рівнем бюджетної системи, обсяг видаткової частини у відповідності до валового внутрішнього продукту, питому вагу власних доходів місцевих бюджетів у структурі їх дохідної частини та обсяг міжбюджетних трансфертів до суми доходів місцевих бюджетів [7, С. 155 – 156]. Отже, беззаперечним фактом фінансової стійкості місцевих бюджетів в контексті бюджетної децентралізації є співвідношення дохідної і видаткової частин місцевих бюджетів з переважаючою питомою вагою власних доходів та зменшення частки міжбюджетних трансфертів.

Аналіз показників виконання місцевих бюджетів України засвідчує, що у 2015 році без урахування міжбюджетних трансфертів дохідна частина становила 120,5 млрд. грн., що на 19,2% більше у порівнянні з 2014 роком. У структурі доходів місцевих бюджетів відбулися суттєві зміни та стосувалися зміною питомих ваг окремих джерел у 2015 році порівняно з 2011 роком, а саме – зростанням місцевих податків і зборів на 7,2%, інших податкових надходжень на 6,9%, неподаткових надходжень на 2,9%, проте спостерігалось скорочення частки податку на доходи фізичних осіб на 16,9% у зв'язку із частковим його зарахуванням до державного бюджету [2].

Виконання видаткової частини місцевих бюджетів України у 2015 році становило 276,9 млрд. грн. без урахування коштів, що передаються з місцевих бюджетів до державного та перевищив відповідний показник 2014 року на 23,9%. У структурі видатків місцевих бюджетів за функціональною класифікацією відбулося зростання питомих ваг видатків на економічну діяльність, видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, проте зменшилися частки

видатків на освіту, на культуру та мистецтво. Доцільно зауважити, що у структурі видатків місцевих бюджетів пріоритетними напрямками фінансування залишалися видатки на соціально-культурну сферу та у 2015 році становили 80,6% [2].

Досліджуючи практику здійснення міжбюджетних відносин у 2015 році, необхідно зазначити, що у зв'язку із модернізацією їх здійснення, було запроваджено надання з державного бюджету до місцевих спеціальних трансфертів на фінансування поточних видатків медичних та освітніх установ. Таким чином, частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів місцевих бюджетів зросла і становила 59,1% [2].

Подальші реформаторські підходи до формування місцевих бюджетів констатують показники виконання місцевих бюджетів України за січень – червень 2016 року. За вказаний період доходи місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів зросли на 36,5% у порівнянні з попереднім періодом. Таке зростання було зумовлено збільшенням частки податкових надходжень, у тому числі – за рахунок частки податку на доходи фізичних осіб, місцевих податків і зборів та акцизного податку [3].

Виконання видаткової частини місцевих бюджетів без урахування коштів, що передаються з місцевих бюджетів до державного за січень – червень 2016 року становило 143,5 млрд. грн., що на 22,4% більше попереднього періоду. Найбільше зростання частки видатків місцевих бюджетів спостерігалось за видатками на соціальний захист та соціальне забезпечення. Позитивними тенденціями формування місцевих бюджетів за перше півріччя 2016 року доцільно відзначити скорочення частки міжбюджетних трансфертів до 55,2% у порівнянні із збільшенням частки доходів місцевих бюджетів без урахування міжбюджетних трансфертів [3]. Прогнозні розрахунки формування місцевих бюджетів на 2017 рік ґрунтуються на засадах децентралізації та продовження реформи міжбюджетних відносин [8].

Реконструкція бюджетних відносин в Україні та здійснення реформ у сфері управління бюджетом можуть бути успішними за умов розроблення й виконання стратегії управління соціально-економічним розвитком території. Така стратегія повинна формуватися на пошуку нових додаткових джерел доходів, розробці ефективної системи управління бюджетними ресурсами, дослідженні впливу внутрішніх і зовнішніх екстерналій тощо [6, С. 18]. Кінцевим результатом здійснюваних трансформаційних підходів до формування місцевих бюджетів важливо отримати підвищення якості надання суспільних послуг з урахуванням стратегічного соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці.

Здійснення реформи децентралізації в контексті трансформації підходів до формування місцевих бюджетів окрім таких переваг, як проведення адміністративно-територіальної реформи, перезавантаження бюджетних відносин між державним і місцевим рівнем з метою забезпечення фінансової

стійкості місцевих бюджетів, розвиток головних принципів децентралізації [9], має певні загрози, котрі стосуються уповільнення реформи децентралізації через неефективність контролю, у тому числі громадського, та некомпетентність учасників бюджетних відносин причетних до реалізації реформаторських змін задля досягнення практичних результатів якісного надання суспільних послуг, а також – соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць [11]. Проведення децентралізації повинно корелювати з інноваційним підходом до реформування бюджетно-податкових відносин між державним і місцевим рівнями в контексті чіткого розмежування повноважень та забезпечення їх у повному обсязі відповідними ресурсами [10] з метою забезпечення успішності трансформаційних перетворень у сфері управління бюджетом на місцевому рівні.

ВИСНОВКИ

Сучасні напрями модернізації механізму формування місцевих бюджетів України в умовах новітніх процесів децентралізації засад державотворення констатують поступове зростання обсягів бюджетних ресурсів на місцевому рівні з метою забезпечення фінансової стійкості та соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України (із змінами, внесеними згідно із Законами). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за 2015 рік / [Зубенко В.В., Самчинська І.В., Рудик А.Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. – К., 2016. – 80 с.
3. Бюджетний моніторинг: Аналіз виконання бюджету за січень – червень 2016 року / [Зубенко В.В., Самчинська І.В., Рудик А.Ю. та ін.]; ІБСЕД, Проект «Зміцнення місцевої фінансової ініціативи (ЗМФІ-ІІ) впровадження», USAID. – К., 2016. – 78 с.
4. Возняк Г.В. Бюджетна політика в умовах трансформації фінансових основ місцевого самоврядування в Україні / Г.В. Возняк // Економічний часопис-XXI. – 2015. - № 5–6. – С. 82 – 85.
5. Мідяна І.М. Особливості проведення бюджетної децентралізації в Україні / І.М. Мідяна. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://int-konf.org/konf052015/1063-mdyana-m-osoblivost-provedennya-byudzhethnoyi-decentralizatsiyi-v-ukrayin.html>.
6. Місцеве самоврядування в Україні: сучасний стан та основні напрями модернізації: наук. доп. / [редкол.: Ю.В. Ковбасюк, К.О. Вашенко, В.В. Толкованов та ін.]; за заг. Ред.. Ю.В. Ковбасюка. – К.: НАДУ, 2014. – 128 с.
7. Перошук З. І. Деякі правові питання бюджетів та їх складових елементів в умовах бюджетної децентралізації / З. І. Перошук // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2014. – № 11, том 1. – С. 154 – 157.
8. Проект Закону про Державний бюджет України на 2017 рік. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60032.
9. Сидорчук О. Реформа децентралізації в Україні: перспективи і загрози / О. Сидорчук // Аналітична записка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/banners/redirect/48.htm>.
10. Таукешева Т.Д., Даудова Г.В. Бюджетна децентралізація як чинник зміцнення місцевого самоврядування в Україні / Т.Д. Таукешева, Г.В. Даудова // Теорія та практика державного управління. – 2015. – Вип. 1 (48). – С. 153 – 158.
11. Beuermann, Diether. Does participatory budgeting improve decentralized public service delivery? / Diether Beuermann, Maria Amelina. – Inter American Development Bank. – November 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://publications.iadb.org/bitstream/handle/11319/6699/Does-Participatory-Budgeting-Improve-Decentralized-Public-Service-Delivery.pdf?sequence=1>.

ДЕРИХОВСЬКА

Вікторія Ігорівна

Derykhovskaya_V@mail.ru

УДК 378

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІНДИКАТИВНОГО СКЛАДУ
ОЦІНКИ ВНЗ У МІЖНАРОДНИХ РЕЙТИНГАХCOMPARATIVE CHARACTERISTICS OF THE COMPOSITION OF
INDICATORS VALUATION OF UNIVERSITIES IN INTERNATIONAL
RANKINGS

к.е.н., викладач кафедри
статистики та економічного
прогнозування,
Харківський національний
університет імені Семена
Кузнеця

Стаття присвячена порівняльному аналізу змісту та складу показників оцінки діяльності вищих навчальних закладів у міжнародних рейтингах. В статті обґрунтована необхідність впровадження зарубіжного досвіду рейтингування ВНЗ у національну систему моніторингу системи вищої освіти.

Статья посвящена сравнительному анализу содержания и состава показателей оценки деятельности высших учебных заведений в международных рейтингах. В статье обоснована необходимость внедрения зарубежного опыта рейтингования ВУЗов в национальную систему мониторинга системы высшего образования.

The article is devoted to comparative analysis of the contents and composition of indicators of evaluation of higher education institutions in international rankings. In the article the necessity of introduction of foreign experience of rating universities into the national system of monitoring the higher education system is proved.

Ключові слова: вищий навчальний заклад (ВНЗ), система вищої освіти, рейтинг, порівняльний аналіз, показники

Ключевые слова: высшее учебное заведение (ВУЗ), система высшего образования, рейтинг, сравнительный анализ, показатели

Keywords: higher education institution (HEI), the higher education system, ranking, benchmarking, indicators

ВСТУП

Вітчизняний ринок послуг у сфері вищої освіти пропонує абітурієнтам та їх батькам велику кількість вищих навчальних закладів, здатних забезпечити якісну підготовку майбутнього фахівця у різних професійних напрямках. Однак, як і на кожному ринку, так і на освітньому ринку діє жорстка конкурентна боротьба між ВНЗ за свою цільову аудиторію, яка, в свою чергу, вимагає від університетів бути готовими до мінливості навколишнього середовища, постійно зростаючих вимог як з боку вітчизняної, так і зарубіжної академічної спільноти, а також безпосередніх споживачів освітніх послуг.

Сучасний освітній простір є ієрархічним, а рейтингове оцінювання ВНЗ стає невід'ємною складовою системи моніторингу стану вищої освіти. Більш того, інтеграція в європейський освітній простір передбачає зіставлення вітчизняної системи вищої освіти з ринком освітніх послуг країн Європи. І наскільки конкурентоспроможною буде українська освіти залежить і від репутації ВНЗ, яка, на сьогоднішній день в значній мірі визначається місцем вишу в рейтинговій таблиці вищих навчальних закладів України та світу.

Саме порівняння університетів за ключовими показниками діяльності дає змогу ранжувати їх, виділити ВНЗ-лідерів та аутсайдерів як на

міжнародній освітній арені, так і у вітчизняних реаліях. Рейтингування ВНЗ – це сучасний та ефективний інструмент вибору за певними критеріями кращого вишу серед академічної спільноти університетів.

Проводячи паралель, та звертаючись до зарубіжного досвіду ранжування університетів, доцільно зазначити, що у світі досить давно діє прозора система рейтингування ВНЗ. Більш того, існує велике розмаїття рейтингів, що орієнтовані на певні цільові аудиторії користувачів, та побудовані, відповідно, на різних критеріях зіставлення університетів. Методики оцінювання діяльності ВНЗ, що покладені в основу міжнародних рейтингів, покликані не тільки визначити поточне місце університету серед інших представників освітнього простору, але й всіляко стимулювати підвищення якості та конкурентоспроможності вищої освіти.

МЕТА РОБОТИ полягає у зіставленні змісту та сутності індикативного простору оцінки діяльності ВНЗ у престижних міжнародних рейтингах.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet, нормативно-правові акти у сфері вищої освіти.

При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

За основу аналізу критеріїв оцінки ВНЗ було взято найпрестижніші рейтинги світу. Це найбільш престижні, впливові та глобальні в світі системи ранжирування. У значному відсотку випадків поняття «міжнародний рейтинг університетів» асоціюється саме з цими трьома рейтингами: THE (Times Higher Education World University Ranking); QS (QS World University Ranking); ARWU (Academic Ranking of World Universities) [1]. Також додатково було проаналізовано такі рейтинги як Webometrics (Ranking Web) [2], Best Global Universities US News [3] та URAP University Ranking by Academic Performance [4]. Вибір саме цих рейтингів пояснюється їх міжнародною репутацією, специфічним переліком показників оцінки, а також тим, що кожен рейтинг є географічно незалежним, тобто розробляється окремими країнами, а тому і зіставлення критеріїв оцінювання системи вищої освіти є показовим.

Слід зазначити, що рівень досягнень ВНЗ у межах кожного рейтингу оцінюється шляхом комбінації результатів аудиторських перевірок, глобальних експертних опитувань найвпливовіших представників

академічної спільноти та потенційних роботодавців, статистичного аналізу показників діяльності університетів. Причому за основу методики можуть бути взяті різні комбінації як методів збору та аналізу інформації, так і самого індикативного складу оцінки ВНЗ.

Найбільше питань викликає обґрунтування вибору експертів та системи показників оцінювання діяльності вишу. Перший аспект кожен з міжнародних рейтингів намагається вирішити шляхом залучення найбільш авторитетних вчених з різних країн світу, проведення наукометричного аналізу їх продуктивності та цитованості, наявності значного досвіду викладацької та наукової діяльності та вивчення інших критеріїв. Тоді як склад кількісних та якісних показників, згідно з яким проводиться ранжування університетів, немає чіткого пояснення та обґрунтування. Кожен з міжнародних рейтингів обирає свій перелік індикативних критеріїв, саме тому і остаточний рейтинг кращих ВНЗ світу різниться та, зазвичай, немає тотожних результатів.

Так провівши порівняльний аналіз індикативного простору, що використовується у міжнародних рейтингах (табл. 1), було виділено шість основних груп показників, що дають цілісне уявлення про діяльність ВНЗ.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика індикативного складу оцінки ВНЗ у міжнародних рейтингах

№ з/п	Назва групи показників	Назва рейтингу	Перелік показників, що увійшли до складу певної групи
1	2	3	4
1	Міжнародне визнання, активність та співпраця	THE	Інтернаціоналізація (7,5%). 1.1. Співвідношення іноземних НПП та НПП – громадян країни – 2,5% 1.2. Співвідношення іноземних студентів та студентів-громадян країни – 2,5% 1.3. Частка публікацій НПП у наукових періодичних виданнях, опублікованих у співавторстві хоча б з одним іноземним автором, у загальній кількості публікацій ППС університету за п'ятирічний період – 2,5%
		QS	1.1. Академічна репутація (40%) – проводиться на основі глобального опитування академічної спільноти 1.2. Частка іноземців у науково-викладацькому складі (5%) 1.3. Частка іноземців у загальній кількості студентів (5%)
		Webometrics	1.1. VISIBILITY (50%). В основі цього показника – аналіз зовнішніх вхідних посилань, які домен університету отримує від третіх сторін, які відображають престижність навчального закладу
		URAP	1.1. Загальна кількість публікацій, написаних у співавторстві з зарубіжними університетами – 15%
		BGIU	1.1. Міжнародне співробітництво у публікаціях (відношення кількості публікацій університету з іноземним співавтором до кількості публікацій з іноземним співавтором тієї країни, в якій знаходиться університет) – 10% 1.2. Глобальна науково-дослідна репутація 12,5%
2	Цитованість, публікаційна активність ВНЗ	THE	Цитованість – 30% 2.1. Імпакт-фактор наукового цитування (середнє нормалізоване значення цитування на одну статтю)
		ARWU	2.1. Число найбільш часто цитованих дослідників у різних предметних областях (HiCi) – 20% 2.2. Кількість статей, опублікованих в журналах Nature та Science (N&S) – 20% 2.3. Число статей, проіндексованих Science CitationIndex – Expanded і Social Sciences Citation Index (PUB) – 20%

Продовження табл. 1

1	2	3	4
		QS	2.1. Кількість цитувань на одного працівника (20%)
		Webo-metrics	2.1. PRESENCE (10%) – кількість веб-сторінок, індексованих пошуковою системою Google. 2.2. OPENNESS. (10%) – кількість pdf-файлів, індексованих Google
		URAP	2.1. Число статей, проіндексованих WOS у 2014р. – 21% 2.2. Кількість цитувань статей, опублікованих у 2012 – 2014рр. Кількість цитувань підраховуються за той же період – 21% 2.3. Загальний вплив цитувань (Citation Impact Total – CIT) – 15% – індикатор, який також дозволяє співвіднести середнє число цитувань на статтю ВНЗ і світове середнє число цитувань, але отримане співвідношення множиться на кількість цитувань статей ВНЗ
		BGIU	2.1. Число публікацій за п'ятирічний період 10% 2.2. Кількість книг за п'ятирічний період 2,5% 2.3. Середнє число цитувань на 1 статтю 10% 2.4. Всього цитувань 7,5% 2.5. Кількість публікацій, що входять в 10-відсоткову групу найбільш цитованих 12,5% 2.6. Частка публікацій, що входять в 10-відсоткову групу найбільш цитованих у загальному числі публікацій 10%
3	Якість науково-дослідницької роботи	THE	Науково-робота (30%) 3.1. Репутаційні дослідження з питань науково-дослідної діяльності ВНЗ – 18% 3.2. Співвідношення доходу від досліджень і числа ППС – 6%, 3.3. Співвідношення кількості статей і числа ППС – 6%
		ARWU	3.1. Академічна продуктивність на одного представника науково-викладацького складу ВНЗ – результат ділення суми балів за попередніми п'ятьма показниками на число еквівалентів повної ставки академічного персоналу (PCP) – 10 %
		Webo-metrics	3.1. EXCELLENCE (30%) – число наукових публікацій університету за п'ятирічний період, що входять у групу 10% найбільш цитованих робіт у відповідній науковій галузі на основі аналітичних даних дослідницької групи SCImago
		URAP	3.1. Загальне число наукових документів, включаючи доповіді на конференціях, огляди, дискусії тощо, опубліковані в період 2012–2014рр. – 10% 3.2. Загальний вплив статей (Article Impact Total – AIT) 18% (вимірює наукову продуктивність, обчислюючи спів-відношення середньої кількості цитувань на статтю ВНЗ (CPP) до світової середньої кількості цитувань на статтю (CPP_World) в 23 предметних областях науки в період 2012–2014рр.)
		BGIU	3.1. Конференції (публікації за результатами конференцій за п'ятирічний період) 2,5%
4	Якість науково-педагогічного персоналу	THE	Освіта (30%) 4.1. Співвідношення кількості студентів і ППС – 4,5% 4.2. Співвідношення присуджених ступенів PhD та бакалаврських ступенів – 2,25% 4.3. Кількість присуджуються ступенів PhD в розрахунку на одного ППС – 6% 4.4. Співвідношення доходу вузу і числа ППС – 2,25%
		ARWU	4.1. Число випускників-лауреатів Нобелівської або Філдсівської премії (Alumni) – 10% 4.2. Число співробітників-лауреатів Нобелівської або Філдсівської премії (Award) – 20%
		BGIU	4.1. Кількість присуджених ступенів PhD за рік 5% 4.2. Співвідношення кількості присуджених за рік ступенів PhD і загального числа НПП
5	Репутація серед роботодавців, співпраця з організаціями та підприємствами	THE	5.1. Репутаційне дослідження з питань викладання – 15% 5.2. Залучення коштів від промисловості (2,5%) – інновації – один показник, що оцінює дохід від досліджень на замовлення промислових підприємств в розрахунку на одного представника ПВС.
		QS	5.1. Репутація серед роботодавців, викладацького складу і студентів (20%)
		BGIU	5.1. Регіональна науково-дослідна репутація 12,5%

Примітка: THE (Times Higher Education World University Ranking, Великобританія); QS (QS World University Ranking, Шанхай, Кітай); ARWU (Academic Ranking of World Universities, Великобританія); Webometrics (Ranking Web, Іспанія); URAP (University Ranking by Academic Performance, Анкара, Туреччина); Best Global Universities US News, США.

Доцільно зазначити, що певні показники мають відсоткове значення, що трактується як питома вага даного показника у загальній структурі рейтингу. Також певні рейтинги використовують тільки абсолютні показники для оцінки ВНЗ (ARWU, Webometrics), тоді як THE та QS у якості своїх критеріїв, навпаки, використовують лише відносні індикатори. В свою чергу, такі рейтинги як URAP та Best Global Universities US News акумулюють досвід попередників та використовують симбіоз абсолютних та відносних показників при ранжуванні ВНЗ. Такий підхід на думку автора є найбільш ефективним, оскільки дозволяє співвідносити між собою як великі за розмірами і досить старі університети, так і допускати до рейтингування представників нової генерації вищої освіти.

Як видно з табл. 1, найбільш широкоживаними показниками є представники групи «цитованість, публікаційна активність ВНЗ», оскільки саме вони визначають актуальність та результативність наукових досліджень представників ВНЗ для світової академічної спільноти. Також важливе значення під час оцінювання діяльності ВНЗ мають показники груп «якість науково-дослідницької роботи» та «міжнародне визнання, активність та співпраця», що може пояснюватися вагомістю світової інтеграції та розвитку науки. Однак, особливій уваги потребує роз'яснення системи встановлення вагових коефіцієнтів при показниках та відсутність групи показників, здатної оцінити якість підготовки студентів, що є першочерговим завданням діяльності будь-якого вишу. Більш того, виникає питання правомірності порівняння університетів різних за спеціалізацією та масштабами діяльності. Так, наприклад, доцільним є окремий розгляд групи класичних університетів та окреме рейтингування профільних вищів. Таке ранжування є більш справедливим, оскільки дає рівні шанси для конкурентної боротьби ВНЗ.

Проводячи паралель з вітчизняною системою рейтингування, доцільно відмітити значні розбіжності як у методиці, що покладено в основу рейтингу, так і у переліку показників. Загалом, національна система рейтингового оцінювання

діяльності вищих навчальних закладів є остаточно неформованою, перебуває на стадії трансформації та реформації, її об'єктивність та прозорість, нажаль, є під сумнівом. Сьогодні вся вітчизняна система рейтингового оцінювання університетів знаходиться у приватному секторі, а держава, нажаль, не проводить моніторинг престижності ВНЗ. Пріоритетним напрямком повинна стати інтеграція з досвідом зарубіжних освітніх систем щодо методології побудови рейтингів. Подальшого дослідження потребує система відбору та оцінки показників діяльності ВНЗ та їх вагових значень.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи все вищезазначене, констатуємо, що на даному етапі відсутня на національному рівні рейтингова система оцінювання діяльності вищих навчальних закладів, що значно гальмує зміцнення соціального партнерства та знижує суспільну відповідальність зацікавлених сторін за якість вищої освіти. Саме тому, подальші кроки Міністерства освіти та науки України мають бути спрямовані на впровадження ефективної, прозорої, відкритої, побудованої на принципах гласності та відповідальності, системи рейтингового оцінювання діяльності ВНЗ.

Список використаних джерел

1. Классификация рейтингов университетов / Allrankings.ru Рейтинги университетов и наукометрия 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://allrankings.ru/index.php/rankings-list>.
2. The Ranking Web or Webometrics [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.webometrics.info/en/world>.
3. Рейтинг US News «Лучшие мировые университеты» 2015–2016 (Best Global Universities US News 2015–2016) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.usnews.com
4. Рейтинг научной производительности университетов 2015–2016 (University Ranking by Academic Performance – (URAP) – 2015–2016) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.urapcenter.org/>.

КИРИЛЕНКО

Оксана Миколаївна
ons@ua.fm

УДК 656.3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ РЕФОРМУВАННЯ ЗАЛІЗНИЧНОЇ ГАЛУЗІ У СФЕРІ
МАЛОДІЯЛЬНИХ ДІЛЯНОКTHE MAIN DIRECTIONS OF REFORMING THE RAILWAY INDUSTRY IN THE
FIELD OF LOW-TRAFFIC LINES

к.е.н., доцент кафедри
менеджменту ЗЕДП,
Національний авіацій-
ний університет

У статті визначені основні напрямки розвитку малодіяльних ділянок залізничного транспорту України та розроблені рекомендації щодо їхньої подальшої долі з урахуванням досвіду зарубіжних країн в умовах реформування галузі.

В статье определены основные направления развития малодетельных участков железнодорожного транспорта Украины и разработаны рекомендации относительно их дальнейшей судьбы с учетом опыта зарубежных стран в условиях реформирования отрасли.

There have been defined the main directions of development low-traffic lines of railway transport of Ukraine and developed recommendations regarding their future based on the experience of foreign countries in terms of reforming the industry.

Ключові слова: малодіяльна ділянка, реформування транспортної галузі, малі залізниці

Ключевые слова: малодетельный участок, реформирование транспортной отрасли, малые железные дороги

Keywords: low-traffic lines, reforming the transport sector, small railway

ВСТУП

Питання реформування залізничного транспорту розглядається вже два десятиліття. Погіршення стану основних фондів, рівень зносу яких досяг 90%, запровадження ринкових умов діяльності – все це вимагає масштабної реструктуризації галузі. Основи реформування залізничного транспорту були закладені в «Державну цільову програму реформування залізничного транспорту (2010-2019 рр.)», схваленій Кабінетом Міністрів України від 16 грудня 2009 року № 1390. Метою Програми є створення нової організаційно-правової та економічної моделі управління залізничним транспортом, розвиток конкурентного середовища на ринку залізничних послуг, підвищення ефективності його функціонування [1].

МЕТОЮ написання **СТАТТІ** є систематизація ідей та розроблення рекомендацій щодо подальшої долі малодіяльних ділянок залізничного транспорту в умовах реформування галузі.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Проблеми, пов'язані з визначенням напрямів підвищення ефективності функціонування малодіяльних ділянок залізниць за умов реформування галузі досліджувалися в роботах Бараша Ю.С., Зоріної О.І., Кулаєва Ю.В., Ейтутіса Д.Р., Козаченка Д., Верлана А., Кутателадзе О.

РЕЗУЛЬТАТИ

Дану модель реформування малодіяльних ділянок залізничного транспорту можна представити у вигляді рис. 1.

В результаті проведених наукових досліджень та узагальнень для більш детального обґрунтування питання функціонування малодіяльних ділянок у майбутньому нами пропонується, виділити в Державній програмі реформування залізниць окремий розділ «Економіка, організація і управління малодіяльними лініями залізниць України». В даному розділі пропонуємо звернути особливу увагу та врахувати наступні складові реформування:

1) на підставі комплексного обстеження малодіяльних ділянок залізничного комплексу України вважаємо, що потрібно розробити Методику вибору оптимального варіанту організації вантажних та пасажирських перевезень на основі організаційно-економічного механізму забезпечення ефективності функціонування малодіяльних ділянок в умовах реформування галузі і внести її в нову «Державну цільову програму реформування залізничного транспорту України». Дана методика дозволить організувати пасажирське та вантажне сполучення найбільш оптимальним способом – з найменшими витратами для залізниць і задоволенням потреб клієнтів в перевезеннях [2].

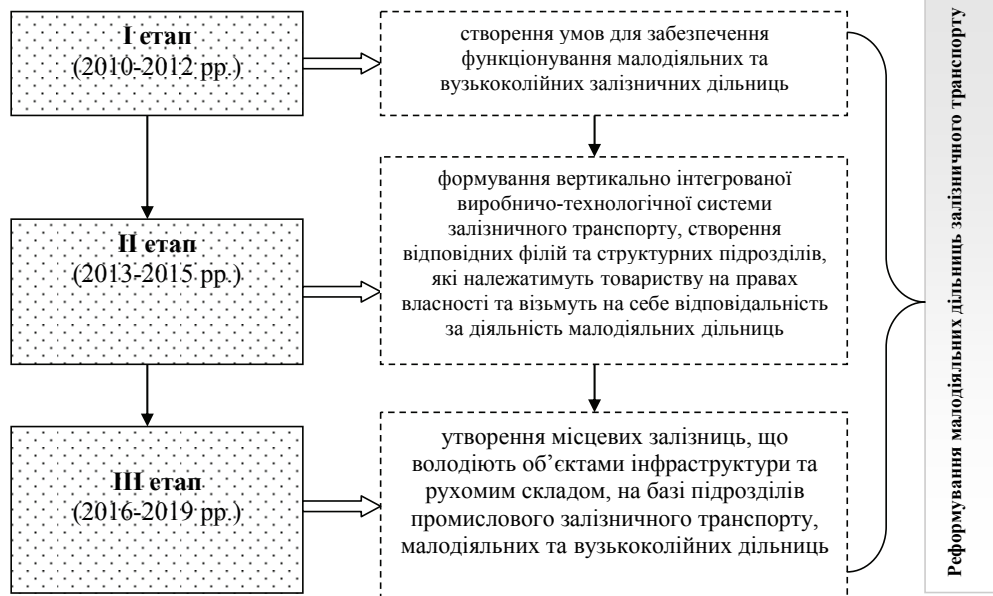

Рис. 1. Модель реформування малодіяльних дільниць залізничного транспорту

Методика вибору оптимального варіанту організації пасажирського та вантажного сполучення повинна бути розроблена на основі комплексного аналізу всієї мережі залізниць. Також необхідно дослідити транспортний ринок, проаналізувати сильні і слабкі сторони конкурентів, оцінити пасажиропотік, сегментувати пункти зупинки та чітко окреслити потреби клієнтів послуг залізничного транспорту і самої галузі. Клієнти залізничного транспорту не повинні оплачувати тарифи і податки за державну власність, яку держава не може ефективно використовувати. Одночасно, залізницям потрібно сприяти передачі відповідальності за малодіяльну інфраструктуру тим суб'єктам процесу перевезень, які є її користувачами;

2) змінити нормативи в Інструкції з руху поїздів і маневрової роботи на залізницях України щодо кількості пар вантажних та пасажирських поїздів в понятті «малодіяльна ділянка» з 8 пар на добу на більш вищі критерії. Оскільки дані технічні нормативи є застарілими і були розраховані на інші потреби в обсягах перевезень залізничним транспортом;

3) розробити методику розрахунку собівартості та тарифних ставок на малодіяльних дільницях. Оскільки, на сьогоднішній день, розрахунок собівартості здійснюють по загальній мережі залізниць, при цьому враховуючи всі експлуатаційні витрати, не виділяючи малодіяльні лінії і витрати, які віднесені на них.

4) закріпити питання модернізації інфраструктури та рухомого складу, враховуючи мало діяльні ділянки. Для цього необхідно зосередити зусилля на трьох напрямках оптимізації використання залізничних колій. Перш за все, це стосується зниження вантажонапруженості за деякими напрямками. Для цього потрібна добудова шляхів на Придніпровській та Одеській залізницях, а також оптимізація довжини шляхів на Львівській магістралі. Можливо, на деяких магістральних ділянках таких

залізниць здійснити перерозподіл вантажопотоків з залученням малодіяльних дільниць і передати на них частину вантажообігу. Це можливо здійснити, якщо дозволитимуть технічні та експлуатаційні характеристики мало діяльної дільниці та якщо умови перевезення вантажу для вантажовідправника та вантажоотримувача не зміняться.

Друге поле для діяльності - оптимізація «вузьких» місць. Пріоритетом для неї мають стати 2 тис. 300 км цих місць, які забезпечують перевезення понад 80 млрд т-км вантажів (~35 % від загального вантажообігу залізниць).

Третій напрямок оптимізації - поступове виведення частини малодіяльних дільниць з експлуатації із потенційним заміщенням сталевих магістралей іншими видами транспорту (рис. 2) [3].

При цьому сукупні інвестиції на всі ці цілі сягнуть 56 млрд грн. В ПАТ «Укрзалізниця» безпідставно розраховують на залучення фінансування проєктів з оптимізації інфраструктури потужними міжнародними фінансовими інституціями. Насамперед Європейським банком реконструкції та розвитку, Світовим банком, Європейським інвестиційним банком.

5) дослідження можливостей застосування нових видів рухомого складу для перевезення пасажирів, з можливим запуском на малодіяльних дільницях рейкових автобусів. Необхідно визначити оптимальні варіанти впровадження сучасного рухомого складу, що може замінити існуючий для забезпечення пасажирських перевезень на малодіяльних ділянках ПАТ «Укрзалізниця». Як показують останні роботи в галузі розробки та постачання спеціалізованого пасажирського тягового рухомого складу, в Західній Європі на даний час розроблено та впроваджується велика кількість маломодульного рухомого складу: дизель-поїзди з малою кількістю вагонів, автомотриси та рейкові автобуси.

6) для покращення організаційно-економічних методів забезпечення ефективності використання

ділянок залізниць з малими обсягами робіт можна здійснити впровадження автоматизованих систем – автоматизації процесів збору та надання інформації про поїзне положення на регіоні управління;

7) постійний моніторинг здійснення розрахунків коефіцієнтів завантаження залізничних дільниць України на період до 2020 року, в тому числі і малодіяльних. Розрахунок коефіцієнту завантаження

залізничних дільниць визначається методом співвідношення кількості вантажних поїздів до пропускної спроможності дільниці.

8) створити окремі малі залізниці, визначити їхню структуру, принципи та нормативно-правові засади їхньої діяльності, які будуть займатися тільки малодіяльними ділянками залізничного транспорту.

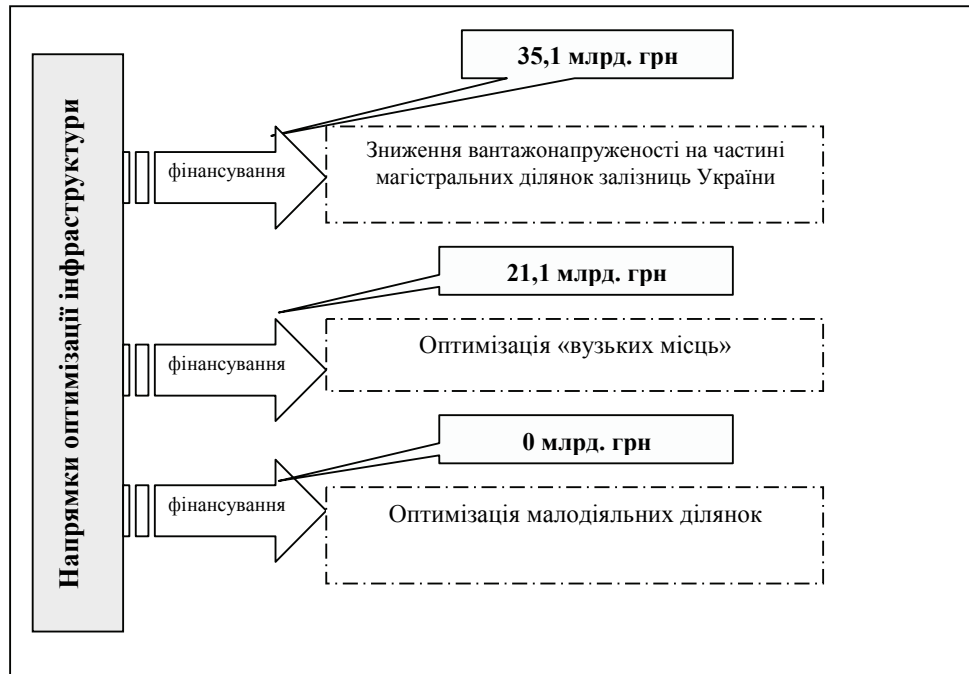

Рис. 2. Напрямки реформування залізничної інфраструктури

Науковцем Козаченко Д. [3] висунута слушна пропозиція, що остаточне рішення про переведення залізничних ділянок у малодіяльні повинно бути передано судовій гілці влади, так як виконавча влада не має жодних стимулів до вирішення даної проблеми на користь галузі.

ВИСНОВКИ

У зв'язку з цим надзвичайно актуальною є проблема наукового обґрунтування проведення реформування галузі залізничного транспорту України, яке полягає у створенні теоретичного та методологічного підходів щодо етапів проведення, джерел, розмірів і механізмів, а можливо і математичного моделювання щодо прийняття найбільш оптимального варіанту, що дозволить досягти значного підвищення ефективності

функціонування малодіяльних дільниць з мінімально можливими витратами стосовно його здійснення.

Список використаних джерел

1. Державна цільова програма реформування залізничного транспорту на 2010-2019 роки [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP091390.htm.
2. Сич Є.М., Кириленко О.М. Аспекти організації руху на малодіяльних ділянках залізниць. Сучасні проблеми економіки: Тези доповідей III Міжнар. наук.- практ. конф. – Київ: НАУ, 2012. – С. 3-4.
3. Козаченко Д. Реформи на запасном пути [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/rus/article/260179>

ЛОГІНОВА

УДК 338:65.01

Катерина Сергіївна
Loginova_katya@ukr.net

РАНЖУВАННЯ ЧИННИКІВ ТІНЬОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

RANGING CAUSES OF SHADOW ECONOMIC ACTIVITY

аспірант, Харківський
національний економічний
університет імені Семена
Кузнеця

Стаття присвячена визначенню чинників виникнення тіньової економіки. В статті обґрунтовані три рівні виникнення тіньової економіки, а також виділені основні причини, які впливають на утворення тіньових витрат.

Статья посвящена определению факторов возникновения теневой экономики. В статье обоснованы три уровня возникновения теневой экономики, а также выделены основные причины, которые влияют на образование теневых издержек.

The present article is dedicated to determination of factors of shadow economy emergence. The article substantiates tree levels of factors of shadow economy emergence and analyzes main causes that influence on forming shadow costs.

Ключові слова: тіньова економіка, чинники тіньової економіки, тіньові витрати

Ключевые слова: теневая экономика, факторы теневой экономики, теневые издержки

Keywords: shadow economy, factors of the shadow economy, shadow costs

ВСТУП

Основною проблемою сьогодення є проблема функціонування специфічного ринкового конкурентного механізму між легальною та тіньовою економікою. Предметом конкуренції між тіньовим та легальним сектором виступає розподіл прибутку суб'єктів ринкової діяльності, які приймають рішення щодо роботи в легальному або нелегальному секторі. І результат цього рішення є результатом конкурентної боротьби, а зростання тіньового сектора за останні роки вказує на його конкурентні переваги.

Все це детермінує актуальність дослідження тіньової економіки як середовища існування тіньових витрат. Основою для вивчення питань тіньового обігу стали праці К. Харта, П. Гутманна, Е. Фейга, Е. де Сото [1, с. 17], як вже зазначалося. Серед вітчизняних вчених ця проблематика відображена в працях В.Гейця, В. Базилевича, В. Мандибури, З. Варналія, В. Турчинова, І. Мазур та інших.

МЕТА РОБОТИ полягає у визначенні основних чинників тіньової економічної діяльності.

МЕТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною та інформаційною основою роботи є наукові праці, матеріали періодичних видань, ресурси Internet.

При проведенні дослідження використано методи структурно-логічного аналізу, порівняння та узагальнення.

РЕЗУЛЬТАТИ

В процесі управління витратами необхідно особливу увагу приділяти передумовам виникнення тіньових витрат, які полягають у поширенні тіньової економіки. Тіньові витрати – це складова одиниця

тіньової економіки, це плата за функціонування в нелегальній економіці.

Загалом, вчені виділяють три групи чинників тіньової економіки: соціальні, економічні та правові. Наприклад, І.Ю. Приварникова, окрім вищезазначених груп, додає такі чинники як державні, що свідчить про значне втручання уряду в економіку. Отже, економічні чинники, на думку вченого, – це криза системи фінансів, високі ставки оподаткування та складний механізм розрахунку податків, прагнення одержати надприбутки, тісний зв'язок бізнесу та кримінальних структур.

Соціальні чинники включають низький рівень життя населення, високий рівень безробіття та орієнтація на отримання доходу будь-яким чином, відсутність рівноправного розподілу доходу держави. Правові чинники полягають у недосконалії законодавчій базі, що надає широкий простір для маневрування.

Державні чинники пов'язані з правовими, навіть виступають наступною ланкою у зростанні тіньової економіки, а саме: корумпованість структури державних органів управління та контрольних служб, лобіювання власних інтересів тощо [2].

В.Ф. Басаргин та В.А. Яковлев визначають більш політизовані чинники зростання тіньової економіки такі як: прорахунки в ринковому реформуванні, корумпованість державних чиновників, правовий нігілізм, відсутність ефективної роботи контролюючих органів, цілеспрямоване лобіювання діяльності підприємств, які переслідують у сфері економіки свої корпоративні інтереси [2].

Щодо інституційних чинників виникнення тіньової економіки, то це недоліки в роботі формальних інститутів, а також відсутність ефективної системи контролю за виконанням інституційних правил.

С.А. Тертишний вказує на інституалізацію тіньової економіки як на стійкий елемент економічної системи з особливим доповненням до легальної економіки та виділяє три основні причини тіньової економіки [3, с. 70]:

- 1) високі трансакційні витрати легальної господарської діяльності;
- 2) відсутність ефективної системи захисту прав власності;
- 3) підкорення системи державних інститутів певній групі інтересів.

В цілому, ці фактори визначають величину трансакційних витрат, а високі трансакційні витрати легальної економіки є однією із головних причин

вибору ступеню легальності функціонування підприємства. Розглядаючи основні чинники тіньової економіки, можна виділити наступні: недовіра державі, утворення коаліції між державними службовцями та підприємцями, жорстка прив'язка правових структур до рішень держави в особі лобіюючи груп.

Причини тіньової економіки, а це означає і причини тіньових витрат, різноманітні. Вони впливають на збільшення та поширення економіки на різних рівнях, як на рівні держави та підприємств, так і на рівні громадян та домогосподарств. В табл.1.4 наведено розділення причин в залежності від рівня утворення.

Таблиця 1

Причини виникнення тіньової економіки на різних рівнях

Державний рівень	Рівень підприємств	Соціальний рівень
Тягар регулювання як довіра до усіх видів діяльності уряду; надмірне державне регулювання; накопичення об'ємів тіньової економіки	Тягар прямих та непрямих податків, а саме: високі ставки оподаткування та складний механізм розрахунку податків; ринковий механізм конкуренції	Податкова мораль; соціальне шахрайство для забезпечення тіньової зайнятості; низький рівень життя населення; високий рівень безробіття та орієнтація на отримання доходу будь-яким чином
Несприятливе інституційне середовище, що проявляється через бюрократію та відсутність контролю за дотриманням легальних правил всіма учасниками ринкових відносин; недосконала законодавча база, що надає широкий простір для маневрування;		
Криза фінансової системи; відсутність рівноправного розподілу доходу держави; лобіювання власних інтересів	Тісний зв'язок бізнесу та кримінальних структур;	
Корумпованість структури державних органів управління та контрольних служб; утворення груп лобіювання певних інтересів,		
Обмеження ринку праці; алокація людських ресурсів в тіньовій структурі та винагорода за її розвиток; недовіра до органів державної влади		

Аналізуючи висновки, що надані в табл. 1, можна виділити основні причини функціонування тіньових витрат, а саме: податковий тягар, несприятливе інституційне середовище, існування кримінальних структур в господарській системі держави, корумпованість органів державного управління, специфіка ринку праці (за розвиток тіньової структури ринку праці існують додаткові винагороди), відсутність контролю за дотриманням легальних правил всіма учасниками ринкових відносин. Але основною причиною виникнення тіньових витрат є ринковий механізм, який через конкуренцію детермінує додаткові витрати для підприємства.

ВИСНОВКИ

Отже, наведені чинники тіньової економічної діяльності, проводиться за трьома рівнями – державним, підприємницьким та соціальним, що дозволяє комплексно розглянути чинники розвитку

тіньової економічної діяльності для визначення середовища виникнення тіньових витрат та їх інтегральної оцінки.

Список використаних джерел

1. Абасс К.Дж. Совершенствование классификации затрат предприятия по элементам / Дж.К. Абасс, И.В. Моргачев // БизнесИнформ. – 2012. - №12. – С. 187-191.
2. Будасова В.А. Эволюция взглядов на проблему формирования издержек производства / В.А. Будасова // Вестник Адыгейского государственного университета. - № 4. – С. 158-164 (Серия 5: Экономика).
3. Буров В.Ю. Теневая деятельность субъектов малого предпринимательства / Виталий Юрьевич Буров. - LAP LAMBERT Academic Publishing, 2011. – 296 с.

САВЧУК

Світлана Василівна
sv_savchuk@ukr.net

УДК 336.1:352

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМ БОРГОМ В УКРАЇНІ

MODERN APPROACHES TO THE MANAGEMENT OF LOCAL DEBT IN UKRAINE

к.е.н., доцент кафедри
фінансів ім. С.І. Юрія,
Тернопільський національний економічний
університет

У статті досліджено сучасні підходи до управління місцевим боргом в Україні в умовах бюджетної децентралізації. Проаналізовано діючу практику управління місцевим боргом з обґрунтуванням необхідності її вдосконалення. Визначено пріоритетні напрями модернізації механізму управління місцевим боргом в Україні.

В статье исследованы современные подходы к управлению местным долгом в Украине в условиях бюджетной децентрализации. Проанализированы действующую практику управления местным долгом с обоснованием необходимости ее совершенствования. Определены приоритетные направления модернизации механизма управления местным долгом в Украине.

The article deals with modern approaches to the management of local debt in Ukraine under conditions of budget decentralization. The modern practice of the management of local debt was analyzed. The necessity of improvement of practice of the management of local debt was grounded. Prospect directions of modernization of the management of local debt in Ukraine were suggested.

Ключові слова: місцевий борг, управління місцевим боргом, бюджетна децентралізація, місцеві запозичення, боргова політика, погашення боргу, обслуговування боргу

Ключевые слова: местный долг, управление местным долгом, бюджетная децентрализация, местные заимствования, долговая политика, погашение долга, обслуживание долга

Keywords: local debt, management of local debt, budget decentralization, local borrowing, debt policy, debt cancellation, debt service

ВСТУП

Важливим завданням успішного впровадження бюджетної децентралізації є реформування місцевого самоврядування, зміцнення його фінансової самостійності для забезпечення сталого розвитку держави та регіонів. Реалізація наданих органам місцевого самоврядування додаткових бюджетних повноважень потребує стабільних власних дохідних джерел, створення сприятливих умов розвитку місцевої інфраструктури, враховуючи регіональні особливості та відповідність потребам територіальних громад. Сучасні тенденції формування місцевих бюджетів свідчать про системну нестачу бюджетних ресурсів для фінансування не тільки витрат бюджету розвитку, але й поточних потреб, що спонукає до пошуку альтернативних надходжень. Одним із основних шляхів вирішення даної проблеми є активізація ринку місцевих запозичень, що забезпечить необхідне фінансування суспільно важливих об'єктів на місцевому рівні, довгострокових інвестиційних проектів за рахунок здійснення запозичень місцевими органами влади. Однак необґрунтованість управлінських рішень щодо реалізації боргової політики на місцевому рівні, як правило, призводить до стабільного нагромадження боргових зобов'язань регіонів. А це, відповідно, не надає місцевій владі гарантій фінансової не залеж-

ності та можливості виконання покладених на неї функцій і завдань з метою забезпечення ефективного соціально-економічного розвитку та максимального врахування потреб територіальних громад. Тому в таких умовах необхідним є вироблення чітких пріоритетів та стратегічних напрямків здійснення боргової політики на місцевому рівні в контексті підвищення ефективності управління місцевим боргом.

Дослідження проблем розвитку ринку місцевих запозичень, боргового фінансування регіонального розвитку відзначається особливою актуальністю в сучасних умовах бюджетної децентралізації. Окремим теоретичним та практичним аспектам даного напрямку присвячені праці вітчизняних науковців, таких як: С. Дяченко, О. Кириленко, В. Кравченко, Н. Кульчицької, Т. Лапшиної, І. Луніної, І. Музики, А. Петруняк та ін. Проте із розширенням повноважень органів місцевого самоврядування більшого обґрунтування потребують питання щодо удосконалення механізму управління місцевим боргом, враховуючи стратегічні пріоритети розвитку та фінансові можливості території.

МЕТА РОБОТИ полягає у дослідженні сучасних підходів до управління місцевим боргом в Україні та окресленні основних напрямів його вдосконалення в умовах бюджетної децентралізації.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологічною основою є праці вітчизняних науковців, матеріали періодичних видань, статистичні дані Державної казначейської служби України.

У процесі дослідження застосовано методи логічного аналізу, порівняння і узагальнення, статистичний метод.

РЕЗУЛЬТАТИ

На всіх етапах реформування бюджетних відносин гостро постає питання щодо забезпечення фінансової самодостатності регіонів, вирішення проблем дефіциту бюджетних ресурсів. Це обумовлює необхідність вдосконалення практики здійснення муніципальних запозичень як вагомого інструмента реалізації боргової політики на місцевому рівні, що здійснює значний вплив на соціально-економічний та інвестиційний розвиток регіонів. Однак розширення фінансових можливостей місцевих органів влади у процесі децентралізації не вирішує усіх проблем, що стосуються управління місцевим боргом.

У контексті дослідження теоретичних засад управління місцевим боргом доцільно відмітити неоднозначність у трактуванні даного поняття. Відповідно до Бюджетного кодексу України, управління державним (місцевим) боргом являє собою сукупність дій, пов'язаних із здійсненням запозичень, обслуговуванням і погашенням державного (місцевого) боргу, інших правочинів з державним (місцевим) боргом, що спрямовані на досягнення збалансованості бюджету та оптимізацію боргового навантаження [1]. Зважаючи на важливість ролі місцевих запозичень у забезпеченні ефективного розвитку регіонів, місцевий борг, як вважають науковці, є як істотним важелем впливу місцевої влади на економічні процеси відповідного регіону, так і об'єктом управління, що і вимагає належного механізму здійснення і використання запозичень, відповідно, погашення та обслуговування утвореного боргу. Тому, цілком справедливим є те, що управління місцевим боргом розглядають з двох основних позицій. Так, у широкому розумінні, управління місцевим боргом є одним із напрямів фінансової політики регіонів в частині формування і реалізації боргової політики місцевих органів влади, що потребує узгодження і координації дій як органів державної влади, так і всіх суб'єктів управління місцевим боргом. З іншої сторони, у вузькому розумінні, управління місцевим боргом визначають як сукупність дій місцевих органів влади, в межах їхніх повноважень, стосовно підготовки до випуску та розміщення місцевих запозичень, забезпечення процесу обслуговування та погашення боргових зобов'язань [7, с. 103].

Для максимального задоволення потреб регіонів основними цілями ефективного управління місцевим боргом повинні бути: оптимізація рівня та структури місцевого боргу на довготривалий період; мінімізація витрат на обслуговування місцевого боргу та уникнення проблем фінансування інвестиційних

програм у майбутньому; мінімізація впливу фінансування місцевого боргу на стан ринку місцевих запозичень; уникнення економічної залежності від іноземних інвесторів. Досягнення поставлених цілей передбачає дотримання таких принципів, що властиві саме при здійсненні боргових зобов'язань місцевими органами влади:

- самостійності – у визначенні місцевою владою об'єктів, що потребують фінансування за рахунок місцевих запозичень, умов їх здійснення, та надання місцевих гарантій;
- цільового використання позикових коштів;
- чіткого розмежування відповідальності усіх суб'єктів процесу управління місцевим боргом;
- публічності і прозорості щодо відбору інвестиційних проектів, реалізації боргової політики на місцевому рівні;
- ефективності і обґрунтованості рішень, що приймаються органами місцевими влади для забезпечення максимальних вигод для територіальних громад при мінімальних витратах на погашення і обслуговування місцевого боргу.

Тому, враховуючи необхідність дотримання зазначених принципів, під управлінням місцевим боргом слід розуміти сукупність дій та заходів місцевих органів влади щодо здійснення місцевих запозичень, оптимального розміщення боргових зобов'язань, надання гарантій, а також використання дієвих методів з обслуговування та погашення місцевого боргу, попередження та мінімізації ризиків місцевих запозичень в контексті ефективної реалізації боргової політики на місцевому рівні.

На основі вищенаведеного логічним постає виокремлення таких стадій управління місцевим боргом, як: мобілізація фінансових ресурсів за рахунок залучення місцевих запозичень; їх використання; погашення та обслуговування місцевого боргу.

Аналізуючи стан місцевого та гарантованого територіальними громадами боргу в Україні за 2012–2015 рр., доцільно відмітити нестабільність як щодо їхніх абсолютних обсягів, так і щодо структури (табл. 1).

Так, упродовж 2012–2014 рр. відбулося загалом зростання місцевого боргу на 7146,7 млн. грн. з 16712,1 млн. грн. до 23858,8 млн. грн. Така тенденція спостерігалась і відносно внутрішнього та зовнішнього боргів місцевих бюджетів України, приріст яких відповідно склав 2916,02 млн. грн. й 4230,7 млн. грн. Основною причиною такого зростання стала складна макроекономічна ситуація в державі за рахунок накопичення структурних дисбалансів в економіці як країни загалом, так і регіонів зокрема, а також девальвація національної валюти. Однак у 2015 р. місцевий борг вже становив 14937,76 млн. грн., що на 8921,04 млн. грн. менше у порівнянні з попереднім роком, в основному, за рахунок погашення заборгованості за довгостроковими, а також короткостроковими зобов'язаннями і векселями.

Таблиця 1

Структура місцевого та гарантованого територіальними громадами боргу в Україні за 2012–2015 рр.

[складено на основі [2/]]

Показники	2012 р.		2013 р.		2014 р.		2015 р.	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Місцевий борг	16712,1	100	21098,28	100	23858,8	100	14937,76	100
Внутрішній борг	12173,2	72,8	16587,30	78,6	15089,22	63,2	12421,74	83,2
Зовнішній борг	4538,9	27,2	4510,98	21,4	8769,6	36,8	2516,01	16,8
Гарантований територіальними громадами борг	987,2	100	1660,6	100	3660,4	100	5256,9	100
Внутрішній	0,2	0,03	50,3	3,0	770,1	21,0	1166,3	22,2
Зовнішній	987,0	99,97	1610,3	99,7	2890,3	79,0	4090,6	77,8

Це стало одним із позитивних аспектів бюджетного реформування, зокрема в частині посилення інвестиційної складової місцевих бюджетів (у 2015 р. капітальні видатки місцевих бюджетів на 18,6 млрд. грн., або 136,8%, ніж у 2014 р.).

Нестабільною впродовж вказаного періоду залишалася і структура місцевого боргу, хоча із значним переважанням внутрішнього боргу, питома вага якого коливалася в межах від 63,2% у 2014 р. до 83,2% у 2015 р. Поступове нарощення за період 2012–2015 рр. можна відмітити і стосовно гарантованого територіальними громадами боргу – на 4269,7 млн. грн. У його загальному обсязі переважаючою залишалась частка зовнішнього гарантованого боргу, що впродовж вказаних років зменшилась практично на 22%. Тому можна констатувати, що такі диспропорції у формуванні місцевого боргу стали наслідком відсутності дієвих заходів в управлінні місцевим боргом.

Зростання місцевого боргу призводить до значного збільшення виплат за борговими зобов'язаннями, що в умовах нестачі фінансових ресурсів місцевих органів влади створює додаткове навантаження на місцеві фінанси та стримує розвиток відповідних регіонів. Тому ефективність здійснення боргової політики на місцевому рівні доцільно визначати, з однієї сторони, через оцінювання здійснених видатків на обслуговування місцевого боргу, з іншої – через оцінку проектів, що фінансуються за рахунок місцевих запозичень [9, с. 144].

Загальний обсяг видатків на обслуговування місцевого боргу становив у 2015 р. – 1667, 31 млн. грн. відносно запланованого показника – 1729,99 млн. грн. У порівнянні з 2012 р. такі видатки зросли на 672,54 млн. грн. Однак, порівнюючи з 2010 р., вони зросли практично удвічі (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка видатків місцевих бюджетів України на обслуговування боргу за 2012–2015 рр.

[складено на основі [3/]]

(млн. грн.)

Показники	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Затверджені планові видатки місцевих бюджетів України на обслуговування боргу	888,39	971,59	1198,24	1541,52	1627,11	1729,99
Фактичні видатки місцевих бюджетів України на обслуговування боргу	856,39	814,62	994,77	1495,04	1457,87	1667,31
Загальний обсяг видатків місцевих бюджетів України	159760,19	180987,79	222575,28	219845,34	225626,84	280084,03
Питома вага видатків на обслуговування боргу у загальному обсязі видатків місцевих бюджетів України	0,54	0,45	0,45	0,68	0,65	0,59

Незважаючи на те, як свідчать дані табл. 2, що видатки на обслуговування боргу у загальному обсязі видаткової частини місцевих бюджетів становлять незначні суми відносно масштабів країни загалом, не можна говорити про позитивні тенденції у сфері управління місцевим боргом. Оскільки стабільне зростання таких видатків призведе, в першу чергу, до зниження рівня боргової безпеки на місцях. Відповідно це є наслідком недосконалого планування діяльності щодо здійснення місцевих запозичень,

застосування неефективних методів управління місцевим боргом, а також недосконалість нормативно-організаційного врегулювання даних питань тощо.

Тому, для ефективного управління місцевим боргом доцільним є формування довгострокових програм, основні цілі яких були б спрямовані на попередження та нейтралізацію несприятливих чинників, що знижують кредитний рейтинг відповідних регіонів і фінансову самодостатність територіаль-

них громад, а також на вибір оптимальних шляхів їх досягнення. Водночас у процесі реалізації тактичних завдань повинні застосовуватись найбільш прийнятні в сучасних умовах методи управління місцевим боргом за результатами проведеного моніторингу і оцінки боргових зобов'язань.

ВИСНОВКИ

Основною метою механізму управління місцевим боргом є забезпечення платоспроможності регіону, тобто можливостей погашення заборгованостей за рахунок реальних джерел, і сприяння його соціально-економічного розвитку. Це вимагає від органів місцевої влади дієвих заходів із сприяння розвитку ринку місцевих запозичень. Зокрема, в даному контексті – створення сприятливого інвестиційного клімату в регіоні, умов для ефективного використання місцевих запозичень, стимулювання потенційних інвесторів муніципальних цінних паперів, посилення фінансової дисципліни щодо погашення боргових зобов'язань.

Таким чином, для подальшого вдосконалення механізму управління місцевим боргом у контексті всіх етапів його здійснення важливим є:

- розробка довго- та середньострокових стратегій управління місцевим боргом, що дасть змогу ефективно спрямовувати управлінські дії та приймати відповідні рішення для стабільного економічного розвитку регіону;

- вдосконалення нормативно-правового забезпечення щодо регулювання відносин у процесі управління місцевим боргом;

- підвищення кредитного рейтингу відповідного регіону;

- детальна оцінка на стадії планування нових місцевих запозичень конкретних інвестиційних проектів стосовно їх доцільності та ефективності у майбутньому,

- забезпечення прозорості відбору інвестиційних проектів, своєчасність їх реалізації;

- здійснення попередньої оцінки ймовірних ризиків та створення системи попередження їхнього негативного впливу щодо управління місцевим боргом з метою своєчасної мінімізації;

- забезпечення вчасного та у запланованих обсягах погашення та обслуговування місцевого боргу,

- оптимізація структури місцевого боргу відповідно до можливостей його погашення у регіоні;

- стабілізація політичної та економічної ситуації в регіоні, що сприятиме зростанню довіри інвесторів, населення до місцевої влади;

– забезпечення скоординованої діяльності усіх суб'єктів управління місцевим боргом з метою ефективної реалізації на місцевому рівні як фінансової політики загалом, так і боргової політики зокрема.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.

2. Інформація про стан місцевих боргів в Україні за 2012–2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir>

3. Звіт про виконання місцевих бюджетів України за 2010–2015 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir>

4. Дяченко С.А. Розширення фінансової автономії органів місцевого самоврядування шляхом розвитку ринку муніципальних запозичень / С.А. Дяченко // Інвестиції: практика та досвід. – 2014. – №19. – С. 110– 114.

5. Лапшина Т. В. Застосування методу аналізу ієрархій в управлінні місцевим боргом / Т.В. Лапшина // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2011. – №5. – С.47–53.

6. Луніна І.О. Диверсифікація доходів місцевих бюджетів / І.О. Луніна, О.П. Кириленко, А.В. Лучка; [за ред. докт. екон. наук І.О. Луніної]; НАН України, Ін-т екон. та прогнозів. – К., 2010. – 320 с.

7. Музика І.С. Управління місцевим боргом як механізм забезпечення регіонального розвитку / І.С. Музика // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір. – 2015. – Вип. 1 (105). – С. 98-107.

8. Програма управління державним боргом на 2016 рік. Наказ Міністерства фінансів України №27 від 29.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.

9. Синютка Н.Г. Ефективність імплементації муніципальної боргової політики Києва: за крок до дефолту / Н.Г. Синютка // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Вип. 11. (Ч. 4). – С. 141– 146.

10. Стратегія розвитку системи управління державними фінансами. Розпорядження Кабінету Міністрів України №774-р від 1.08.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/774-2013-%D1%80/page>.

ТКАЧЕНКО

Сергій Анатолійович
nukoblikaudit@inbox.ru

УДК 338.242.2:[65.012.122:338.43]

СПЕЦИФІКАЦІЯ УМОВИ ДІЄВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ФУНКЦІЙ
ДІАГНОСТИКИ В СИСТЕМІ СТРАТЕГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ
ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ, ВИРОБНИЧИХ ОБ'ЄДНАНЬ КРАЇНИSPECIFICATION VALIDITY CONDITIONS OF FUNCTIONING DIAGNOSTIC
FUNCTIONS IN THE SYSTEM OF STRATEGIC MANAGEMENT ACTIVITIES
OF INDUSTRIAL ENTERPRISES, SCIENTIFIC AND INDUSTRIAL
ASSOCIATIONS OF THE COUNTRY

к.е.н., доцент кафедри
обліку і аудиту, в.о.
ректора Вищого навча-
льного закладу «Міжна-
родний технологічний
університет «Миколаїв-
ська політехніка»

У даній науковій статті сформовані концептуальні вказівки щодо підвищення виробничого розвитку суб'єктів господарювання на основі підсилення уваги до процесу обрання критеріїв ефективності діагностики як з боку розробників систем управління діяльністю підприємств, так і із сторони безпосередніх користувачів інформації. Обґрунтовано, в процесі обрання критеріїв ефективності потрібно мати на увазі цілий ряд ключових обставин: зовсім не обов'язково, щоб один й той же критерій ефективності знаходив застосування як для усієї діагностики в системах управління діяльністю підприємств в цілому, так і для окремих її частин. Доведено, при обранні часткових критеріїв якості потрібно обов'язково враховувати узагальнюючий критерій ефективності усієї діагностики в системах управління діяльністю підприємств;

обираючи критерій оцінки ефективності, не завжди необхідно прагнути до максимуму тих або інших показників; у тих випадках, коли оцінка якості функціонування підсистеми вимагає врахування великої кількості критеріїв, потрібно утворити із них взаємопов'язані групи, обрати із них найбільш важливу, а потім, досліджуючи зв'язки між критеріями в цієї групі, намагатися вибрати генеральний критерій ефективності, за допомогою якого можна було б комплексно врахувати. Серед перспектив розвідку актуальністю відрізняється питання висвітлення умови – в діагностиці можуть бути виділені частини, що утворюють її внутрішню структуру, які володіють системними ознаками, оці частини можна назвати функціями системи.

В даній науковій статті сформульовані концептуальні вказівки по підвищенню виробничого розвитку суб'єктів господарювання на основі посилення уваги до процесу вибору критеріїв ефективності діагностики як з боку розробників систем управління діяльністю підприємств, так і з боку безпосередніх користувачів інформації. Обґрунтовано, в процесі вибору критеріїв ефективності потрібно мати в увазі цілий ряд ключових обставин: зовсім не обов'язково, щоб один і той же критерій ефективності знаходив застосування як для всієї діагностики в системах управління діяльністю підприємств в цілому, так і для окремих її частин. Доказано, при виборі часткових критеріїв якості потрібно обов'язково враховувати узагальнюючий критерій ефективності всієї діагностики в системах управління діяльністю підприємств; вибираючи критерій ефективності, не завжди необхідно прагнути до максимуму тих або інших показників; в тих випадках, коли оцінка якості функціонування підсистеми вимагає врахування великої кількості критеріїв, потрібно утворити із них взаємопов'язані групи, вибрати із них найбільш важливу, а потім, досліджуючи зв'язки між критеріями в цієї групі, намагатися вибрати генеральний критерій ефективності, за допомогою якого можна було б комплексно врахувати. Серед перспектив розвідку актуальністю відрізняється питання висвітлення умови – в діагностиці можуть бути виділені частини, що утворюють її внутрішню структуру, які володіють системними ознаками, ці частини можна назвати функціями системи управління.

In the scientific article formed the conceptual guidelines for improving the production of economic entities on the basis of greater attention to the process of election of the diagnostic criteria of efficiency on the part of the developers of systems management companies, as well as from the direct users of the information. It is proved in the process of election of performance criteria to keep in mind a number of key reasons: it is not necessary that the same criterion of effectiveness are used both for diagnosis in the entire management system of enterprises as a whole and for its individual parts. It is proved in the selection of private quality criteria necessary to consider a synthesis criterion of efficiency of all diagnostics in the enterprise management systems; choosing the criterion of effectiveness is not always necessary to strive for maximum of certain indicators; in cases where the quality evaluation subsystem operation requires consideration of a large number of criteria need to create one interconnected groups, choose the most important, and then examining the relationship between the criteria in this group, try to choose a general criterion for the efficiency with which it was possible to be comprehensively taken into account. Among the different perspectives of relevance reconnoitering question the lighting conditions - in diagnostic functions can be allocated to parts forming its internal structure, have systemic symptoms, these parts can be called management functions, and so on.

Ключові слова: визначення, діяльність, інтегрована економічна діагностика, країна, критерій оцінки ефективності, науково-виробниче об'єднання, підсистема, промислове підприємство, система стратегічного управління, функціонально розвинута, функціонування, функція, ціль, якість

Ключевые слова: деятельность, интегрированная экономическая диагностика, качественная характеристика, критерий оценки эффективности, научно-производственное объединение, определение, подсистема, промышленное предприятие, система стратегического управления, страна, функционально развитая, функционирование, функция

Keywords: activity, integrated economic diagnostics, qualitative characteristics, criterion for performance evaluation, Scientific and Production Association, restriction, definition, subsystem, industrial enterprise, strategic management system, country, functional development, operation, function, target

ВСТУП

Вироблення виробничо-господарської політики на сучасному етапі трансформації та поглиблення постіндустріальних відносин в економіці потребує отримання для цілей системи стратегічного управління необхідної інформації при мінімальних витратах на її перетворення. Тому, обов'язковим логічним елементом методу при підході до процесу створення підсистеми інтегрованої економічної діагностики повинне бути визначення критерію оцінки її ефективності (якості), за величиною якого можна буде робити судження про переваги того або іншого варіанту вирішення підсистеми і таке інше. Якщо генеральна ціль підсистеми виражається її цільовою функцією, тоді критерій ефективності являє собою чисельний вираз цільової функції. Вибір критерію ефективності підсистеми – показника, який дозволяє робити судження про ступінь та повноту реалізації цілі, виступає однією із найбільш складних проблем. При формуванні критерію ефективності як для усього промислового виробництва в цілому, так і для різних систем управління та їх частин виникають значні труднощі методологічного характеру. Саме цим можна пояснити той беззаперечний факт, що науковці-дослідники, такі, як Г.О. Архангельський [1], М.Ф. Блінов [2], М.П. Голубев [3], І.М. Дубіна [4], Л.М. Іванов [5], К.А. Кравченко [6], В.І. Марусина [7], В.А. Мізюн [8], А.І. Прігожин [9], А.А. Свіріна [10], В.М. Фунтов [11] і інші та проектувальники систем управління до цих пір не мають загально-визнаного критерію оцінки економічної ефективності (якості). Таке положення примушує розробників систем управління в кожному конкретному випадку висувати свої критерії оцінки економічної ефективності (якості), не завжди задовільні за змістом, що, в кінцевому рахунку, нерідко негативно позначається саме на якості створюваних функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю промислових підприємств і науково-виробничих об'єднань, інше.

МЕТА РОБОТИ полягає у формуванні концептуальних вказівок теоретико-методологічного, науково-методичного та новітнього прикладного характеру щодо подальшого підвищення виробничого розвитку суб'єктів госпо-дарської діяльності в сучасних постіндустріальних умовах на основі підсилення уваги до процесу обрання критеріїв оцінки ефективності (якості) підсистеми інтегрованої економічної діагностики як з боку розробників функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю промислових підприємств, так і із сторони безпосередніх користувачів даних інформації функції діагностики.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Теоретико-методологічною основою статті виступає діалектичний метод та основні положення теорії діагностики, управління. У процесі дослідження використовувалися наступні методи: *абстрактно-логічний* (для теоретичного узагальнення і формулювання висновків); *монографічний* (при дослідженні методик діагностики, управління); *економіко-статистичний, розрахунково-конструктивний, порівняльний* (при комплексному аналізі та оцінці стану діагностики, управління); *групування* (з метою наведення характеристик інтегрального й поодиноких критеріїв оцінки ефективності діагностики); *метод економіко-математичного моделювання* (при розрахунку критерію ефективності створюваних систем управління взагалі і діагностики, зокрема).

РЕЗУЛЬТАТИ

В сучасних умовах на практиці та в провідних літературних джерелах із економічних питань запропоновано цілий ряд показників в якості загальних й поодиноких показників і критеріїв ефективності (якості) функціонально розвинутих систем стратегічного управління суб'єктами. Розглянемо деякі із них, які оцінюють якість інформаційних систем управління: а). Критерій мінімальних витрат на отримання інформації й втрат у сфері управління від її не досить високої якості; б). Критерій максимальної цінності отримуваних інформаційних даних при точно завданих витратах ресурсів; в). Критерій мінімальних витрат ресурсів при завданій програмі випуску інформаційної системи, тобто при завданій номенклатурі вихідних показників та характеристиках, періодичності, терміновості, вірогідної достовірності, інше.

Дослідження наведених показників показує, що перші два критерії в теоретичному відношенні мають певну перевагу перед третім, тому що вони розглядають інформаційну систему як частину усієї системи управління. Тим не менш, внаслідок ряду причин їх використання в реально існуючих на підприємствах і науково-виробничих об'єднань умовах практично виступає неможливим. Справа у тому, що якщо витрати на створення та розвиток систем управління можуть бути при існуючій організації бухгалтерського обліку відображені достатньо точно, тоді втрати від неповноти і неякісності інформації із-за відсутності методів їх оцінки врахувати неможливо. Неможливо також виміряти цінність отримуваних інформаційних даних й ін.

З точки зору практичного використання більш кращим потрібно визнати третій критерій якості, який ставить в центр проблеми процес отримання

інформації, а також величину витрачуваних на це ресурсів. Не дивлячись на те, що критерій мінімальних витрат значно спрощує проблему оцінки якості створюваних систем управління, потрібно відзначити і його недолік – він не відображує реальної ефективності системи стратегічного управління загалом.

До того ж, усі три розглянутих вище критерії економічної ефективності (якості) далеко не завжди прийнятні за своїм змістом для порівняльної оцінки створюваних паралельно й функціонуючих систем стратегічного управління.

У цьому зв'язку єдино правильним шляхом уявляється пошук критерію ефективності на базі загального методологічного підходу до проблеми рентабельності. Багатолітня практика створення функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань свідчить, що існують два поняття, які групують усю різноманітність економічного ефекту: по-перше, економічний ефект, який отримується у системі управління, E_1 (іноді він називається прямим ефектом); по-друге, економічний ефект, який отримується в керованій системі, E_2 (іноді він називається непрямим ефектом). Перша група економічного ефекту обумовлена, головним чином, правильністю обрання технічних засобів обробки інформації і ступенем використання можливостей техніки, яка знаходить застосування; друга – в основному, характером робіт, які покладаються на технічні засоби або виконуваних за їх допомогою. Цей вид економічного ефекту характеризує систему управління та виникає в тих випадках, коли зміна процесу вирішення задачі (або обробки інформації) призводить до інтенсифікації діяльності керованої системи. До нього належить зменшення витрат або отримання додаткових вигід якісного і кількісного характеру при виконанні тих робіт, де використовуються результати вирішення задач, отримані за допомогою обчислювальної техніки.

Саме економічний ефект вказаних вище двох видів, на нашу думку, й повинен бути покладений в основу розрахунку критерію оцінки ефективності створюваних функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань взагалі і функції інтегрованої економічної діагностики, зокрема, формула (1):

$$K_{\text{ЕФ}} = \frac{E_1 + E_2}{B}, \quad (1)$$

де $K_{\text{ЕФ}}$ - коефіцієнт ефективності (рентабельності) створюваної підсистеми; B - разом витрати на створення й функціонування економічної діагностики.

При використанні даного критерію оцінки економічної ефективності (якості) виникають труднощі тільки із визначенням величини E_2 , яка у зв'язку із відсутністю обґрунтованої методології її

розрахунку визначається приблизно, що накладає відбиток на кінцеві результати тощо. Тим не менш, таке положення не може слугувати підґрунтям для сумнівів у потребі практичного використання вказаного критерію оцінки ефективності (якості).

З точки зору системного (кібернетичного) підходу, комплексний аналіз та оцінка функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю промислових підприємств й науково-виробничих об'єднань тільки за одним узагальненим критерієм ефективності недостатня, тому що суб'єкти виробничо-господарської діяльності, будучи складними техніко-економічними і суспільно-соціальними системами, діють в умовах багатьох обмежень, які неможливо врахувати через один критерій якості. Тому, при проектуванні, створенні та функціонуванні функціонально розвинутих систем стратегічного управління діяльністю підприємств і виробничих об'єднань необхідно поряд із узагальнюючим (інтегральним) критерієм ефективності використовувати ще й узгоджені із ним поодинокі критерії оцінки якості, які задовольняють одночасно декілька цілей системи. У цьому випадку процес створення функціонально розвинутої системи стратегічного управління діяльністю промислового підприємства та науково-виробничого об'єднання повинен передбачати вирішення завдання векторної економічної ефективності (рентабельності), істотний момент якої – заміна проблеми максимізації одного критерію ефективності проблемою обрання рішення, при якому одночасно в максимально можливому ступені задовольняються цілі системи за різними критеріями якості. При цьому рішення не може бути покращено ні за одним критерієм ефективності без того, щоб не погіршити рішення за будь-яким іншим критерієм якості системи стратегічного управління діяльністю промислового підприємства, виробничого об'єднання.

Багатокритеріальний підхід виступає більш плідним, тому що дозволяє зупинитися на деякому компромісному варіанті вирішення питання, який враховує інтереси багатьох сторін, бо кожне рішення в принципі може приносити економічний ефект одним елементам методу системи і нашкодити зовсім іншим. В усіх випадках критерії ефективності повинні розглядатися тільки у комплексному взаємозв'язку із цілями функціонально розвинутої системи стратегічного управління діяльністю промислового підприємства та виробничого об'єднання. Тому, цілковито виправданою виступає змістовна думка відносно того беззаперечного факту, що при розробленні системи стратегічного управління діяльністю промислового підприємства й науково-виробничого об'єднання, цілі і критерії оцінки економічної ефективності удосконалення окремих її підсистем повинні бути узгоджені та пов'язані між собою, підпорядковані загальному завданню, що виконується цією системою.

Взаємозв'язок поодиноких критеріїв ефективності (якості) й відносність оцінки їх впливу на зростання або зменшення узагальнюючого критерію ефективності особливо важливо враховувати при формуванні і впровадженні функції економічної діагностики в

функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань. Створення підсистеми економічної діагностики в функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю промислових підприємств і науково-виробничих об'єднань повинне включати розроблення ряду підходів до оцінки якості її функціонування. У цьому зв'язку, як підтверджує сучасна передова практика, при проектуванні такої підсистеми мова повинна йти про вибір не одного, а системи критеріїв ефективності. Зокрема, уявляється необхідним визначення узагальненого критерію оцінки ефективності для підсистеми економічної діагностики в функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та науково-виробничих об'єднань в цілому. В окремих випадках припустимим виступає застосування критерію мінімуму витрат на завдану програму випуску економіко-аналітичних інформаційних даних; визначення узгоджених із загальним критерієм якості поодиноких економічних критеріїв ефективності для окремих частин (блоків) підсистеми економічної діагностики в функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю промислових підприємств і виробничих об'єднань. В якості таких критеріїв економічної ефективності (рентабельності) можуть слугувати: приріст обсягу процесу виробництва, підвищення фондівіддачі, зменшення продуктивності праці та інше; визначення для підсистеми цілісної економічної діагностики поодиноких технічних критеріїв її ефективності (зменшення трудомісткості економіко-аналітичних розрахунків, швидкості оброблення інформаційних даних і підвищення точності отримуваних вихідних результатних даних) й ін.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження надало нам змогу сформулювати змістовні конклзії. В процесі обрання критеріїв оцінки ефективності потрібно мати на увазі цілий ряд ключових обставин: зовсім не обов'язково, щоб один та той же критерій ефективності знаходив застосування як для усієї підсистеми економічної діагностики в функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю промислових підприємств й науково-виробничих об'єднань в цілому, так і для окремих її частин. Але при обранні часткових критеріїв якості потрібно обов'язково враховувати узагальнюючий критерій ефективності усієї підсистеми економічної діагностики в функціонально розвинутих системах стратегічного управління діяльністю промислових підприємств та виробничих об'єднань; обираючи критерій ефективності, не завжди необхідно прагнути до максимуму тих або інших показників; у тих випадках, коли оцінка якості функціонування підсистеми вимагає врахування великої кількості критеріїв, потрібно утворити із них взаємопов'язані групи, обрати із них найбільш важливу, а потім, досліджуючи зв'язки між критеріями в цієї групі, постаратися вибрати головний генеральний критерій ефективності, за

допомогою якого можна було б комплексно врахувати й інші. Серед перспектив подальшого наукового розвідку у даному напрямку знань особливою актуальністю, на наш погляд, відрізняється питання пов'язане із висвітленням однієї основної умови – в підсистемі інтегрованої економічної діагностики можуть бути виділені частини, що утворюють її внутрішню структуру, які володіють системними ознаками, і ці частини, в свою чергу, можна назвати підсистемами означеної системи управління та ін.

Список використаних джерел

1. Архангельский, Г.А. Корпоративный тайм-менеджмент [Текст]: энциклопедия решений / Г.А. Архангельский. - 4-е издан. - Москва: Альпина Паблишерз, 2010.-160с.: табл., цв. ил., портр.; 24см.; ISBN 978-5-9614-1380-9.
2. Блинов, М.Ф. Антикризисное управление организацией [Текст] / М.Ф. Блинов. - М.: Лаборатория Книги, 2010. - 153 с.; ISBN 978-5-905785-31-3.
3. Голубев, М. П. Методология создания эффективных вертикально интегрированных холдингов / Михаил Павлович Голубев. - Москва: ИНФРА-М, 2010. - 519, [1] с.: ил.; 22 см. - (Научная мысль); ISBN 978-5-16-003864-3.
4. Дубина, И. Н. Управление творчеством персонала в условиях инновационной экономики / Игорь Николаевич Дубина. - Москва: Academia, 2009. - 374с.: иллюстр., таблиц.; 21см.; ISBN 978-5-87444-299-6 (в переплёте).
5. Иванов, Лев Николаевич. Анализ стратегических решений (эвристика) [Текст] / Лев Николаевич Иванов. - Москва: РИОР, 2010. - 176 с.: илл., табл.; 21см. - (Научная мысль); ISBN 978-5-369-00619-1 (Издательство РИОР): 200.
6. Кравченко, К.А. Организационное строительство и управление персоналом крупной компании / Кирилл Альбертович Кравченко. - Москва: Академический проект, 2005.- 636,[1]с.: ил.; 21см.; ISBN 5-8291-0574-8: 2000.
7. Марусина, В.И. Системы, технология и организация автосервисных услуг [Текст] / Валентина Ивановна Марусина. - Новосибирск: НГТУ, 2011. - 217 с.: ил., табл.; 25 см. - (Учебники НГТУ); ISBN 978-5-7782-1792-8 (в пер.).
8. Мизюн, В.А. Интеллектуальное управление производственными системами и процессами [Текст]: принципы организации и инструменты / Владимир Анатольевич Мизюн; Россий. акад. наук, Самарский науч. центр. - Самара: Изд-во СНЦ РАН, 2012. - 213 с.: ил.; 21 см.; ISBN 978-5-93424-590-1.
9. Пригожин, А.И. Методы развития организации / Аркадий Ильич Пригожин. - М.: МЦФЭР, 2003. - 863с.: ил., табл.; 26см.; ISBN 5-7709-0198-5.
10. Свирина, А.А. Эффективное управление предприятием: сбалансированный подход: монография / Анна Андреевна Свирина.- Москва: Креатив. эконом., 2009. - 206,[1]с.: ил., табл.; 21 см.; ISBN 978-5-91292-015-8.
11. Фунтов, В. Н. Управление проектами развития фирмы: теория и практика: [монография] / Валерий Николаевич Фунтов. - СПб: Питер®, 2009. - 488 с.: ил., табл.; 21см. - (Практика менеджмента); ISBN 978-5-388-00675-2.

УДОВИК

УДК 336.278

Микола Станіславович

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ЗРОСТАННЯ
ДЕРЖАВНОГО БОРГУTHEORETICAL-LEGAL ANALYSIS OF THE PROBLEMS IN THE
GROWTH OF THE PUBLIC DEBT

к.ю.н., доцент кафедри господарського права факультету підприємництва та права
Київського національного університету технологій та дизайну

У статті проведено науковий аналіз сучасного стану державного боргу України, як визначальної складової економічної безпеки держави. На науково-теоретичному рівні досліджено організаційні та правові фактори, які на сьогодні є проблемними у сфері боргових відносин держави та негативно впливають на національну безпеку в цілому. Сформульовано низку пропозицій до законодавства з метою удосконалення державних боргових відносин, як істотного елемента механізму забезпечення економічної безпеки.

В статье проведен научный анализ нынешнего состояния государственного долга Украины как определяющего компонента экономической безопасности государства. На научно-теоретическом уровне изучены организационные и правовые факторы, которые сегодня являются проблемными в области долговых отношений государства и негативно воздействуют на национальную безопасность в целом. Сформулировано ряд предложений в законодательство с целью улучшения состояния государственных долговых отношений, как существенного элемента механизма обеспечения экономической безопасности.

The article made a scientific analysis of the present status of national debt of Ukraine as a defining component of the economic security of the State. The scientific-theoretical level studied the organizational and legal factors that today there is a problem in the area of debt relations between the State and the negative impact on national security in General. Formulated a number of proposals for legislation to improve the State of the debt relationship as a substantial element of the mechanism of ensuring economic security.

Ключові слова: боргова політика, внутрішній державний борг, гарантований державний борг, державний борг, економічна безпека, загрози економічній безпеці, зовнішній державний борг, управління державним боргом

Ключевые слова: долговая политика, внутренний государственный долг, гарантированный государственный долг, государственные долги, экономическая безопасность, угрозы экономической безопасности, внешний государственный долг, управление государственным долгом

Keywords: debt policy, the internal state debt, guaranteed public debt, government debt, economic security, threats to economic security, public debt, public debt management

ВСТУП

Кожен історичний період має свої закони функціонування, застосування та розвитку. Радикальна зміна економічного устрою України, після набуття нею державного суверенітету, визначила необхідність ґрунтовної зміни політико-правової надбудови та законів, що нею управляють. З перших років розбудови ринкових засад держава налагодила певний контроль і нагляд за фінансовою діяльністю, створила економіко-правові умови для побудови сучасного інституційного середовища.

На сьогодні Україна активно поринає у глобальні фінансові відносини. Кожен громадянин, незалежно від своєї волі все глибше

занурюватиметься у сферу фінансових ризиків, незрозумілим для себе чином втрачаючи трудові надбання. Останні світові економічні кризові явища продемонстрували, які руйнівні наслідки має втрата державного контролю над сучасними фінансовими процесами.

Інтеграція економіки України до світової економічної системи загострює питання економічної безпеки, без гарантування якої країна не може бути повноправним учасником світогосподарських зв'язків, посісти належне місце в міжнародному поділі праці та мати належну систему захисту і протидії глобальним викликам національній безпеці в цілому. У процесі інтеграції держави в систему світогосподарських зв'язків актуалізувалися суперечності між

необхідністю, з одного боку, об'єднання зі світовою економікою, а з іншого – забезпечити гармонійний розвиток національної економіки, захист національних економічних інтересів, внутрішнього ринку і вітчизняного виробника тощо.

Саме тому визначальною, але в той же час, до кінця не вирішеною проблемою у процесі залучення України до світогосподарських процесів є забезпечення економічної безпеки держави. Особливої гостроти набули питання забезпеченням стійкого підвищення рівня життя населення, скорочення розриву за рівнем достатку з провідними економічно розвиненими країнами, забрудненням навколишнього середовища, злочинністю та корупцією, втечею капіталу.

Наразі принципового значення набуває питання пошуку ефективного покриття бюджетного дефіциту, одним із способів вирішення якого є залучення зовнішніх державних запозичень. Втім, воно призводить до істотного зростання державного боргу. Правова держава, яку будує Україна, зобов'язана тримати під контролем усі ці механізми і постійно підтримувати баланс між свободою і відповідальністю, порушення якого заперечить наш поступ до лав розвинених держав світу. Саме тому адекватне законодавчо-правове регулювання правовідносини в сфері державної боргової політики набуває все більшої актуальності.

Перед фінансово-правовою наукою, націобезпекознавством та ін. постає низка завдань, які потребують всебічного вивчення і вирішення, а саме: забезпечення соціальної орієнтації управління державними фінансами; реформування міжбюджетних відносин; зміцнення фінансових ресурсів місцевих бюджетів, зменшення впливу тіньового сектору на економіку держави тощо. Окремий напрямок роботи – формування та реалізація державної політики у сфері зовнішніх і внутрішніх запозичень, підвищення ефективності управління державним боргом. Боргова проблема загострюється і негативно впливає на платіжний баланс України. Поглиблення кризових явищ в економіці України потребує об'єктивної і неупередженої оцінки безпеки політики фінансової стабілізації, яка здійснюється відповідно до вимог міжнародних фінансових організацій і негативно позначається на стані забезпечення економічної безпеки.

Різні аспекти окресленої проблематики потрапили до кола інтересів вітчизняних та іноземних науковців. Генезису положень економічної безпеки присвячені роботи потужної когорти вітчизняних фахівців, серед яких: Я.Б. Базилюк, С.В. Беренда, І.Ф. Бінько, З.С. Варналій, О.С. Власюк, В.М. Геєць, Б.В. Губський, С.В. Давиденко, Г.Ю. Дарнопих, Я.А. Жаліло, Л.Л. Кістерський, І.С. Кравченко, Ф.М. Медвідь, В.І. Мунтіян, Г.А. Пастернак-Таранушенко, С.І. Пирожков, Р.В. Покотиленко, В.А. Предборський, А.І. Сухоруков, А.С. Філіпенко, В.Т. Шлемко, О.І. Шнирков та інші. Серед зарубіжних дослідників, які займаються проблематикою забезпечення економічної безпеки, зазначимо Б. Баррі, Ф. Брауна, В. Валтерса, А. фон Гезау, М. Гібберта, М. Ерландс-

сона, У. Кристофера, В. Ларнера, Е.Д. Мансфілда, В. Багера, С. Окіта та інші.

Цінними для автора у науковому плані стали роботи таких вчених, як С.С. Алексєєв, О.В. Бакун, Д.А. Бекерська, А.І. Берлач, Т.Г. Бондарук, В.В. Верхолаз, Л.К. Воронова, П.Т. Гега, Д.Л. Головачов, І.Б. Заверуха, Н.В. Зражевська, С.Т. Кадькаленко, М.В. Карасєва, А.Т. Ковальчук, А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.О. Комарова, С.Ф. Константінов, О.Є. Користін, Ю.А. Крохін, О.В. Кузьменко, І.І. Кучеров, М.П. Кучерявенко, В.В. Лісовенко, Н.І. Матузов, О.П. Орлюк, Д.М. Павлов, П.С. Пацурківський, С.Г. Пепеляєв, Г.В. Петров, Н.Ю. Пришва, Л.А. Савченко, Т.В. Сараскіна, О.Г. Свєчнікова, О.П. Сергієнко, О.Ф. Скакун, А.Г. Чубенко та інші.

Активізація наукових досліджень з проблем економічної безпеки зумовила формування самостійного наукового напрямку, який передбачає розроблення теоретико-методологічних, економетричних та організаційно-правових аспектів економічної безпеки держави. Водночас, складний та багатоаспектний характер досліджуваної проблематики, її очевидна практична значущість, з огляду на активізацію процесу здійснення зовнішніх державних запозичень (а отже й зростання обсягів державного боргу), зумовлюють здійснення подальшого наукового пошуку інструментів ефективного управління державним боргом з метою підвищення рівня економічної безпеки держави.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

МЕТОЮ СТАТТІ є дослідження сучасного стану державного боргу України та впливу його обсягу на економічну безпеку держави. З урахуванням мети дослідження, використані наступні **методи**: діалектичний, історико-правовий, компаративний, статистичний та порівняльно-правовий методи, системний підхід та інші.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

В економіці України державний борг все більше набуває характеру не лише фінансової, але і соціально-політичної проблеми. Посткризовий стан економіки країни, дефіцит державного бюджету, залучення та використання позик для його покриття призвели до формування і значного зростання державного боргу в Україні [1].

На початковому етапі розбудови України як незалежної держави відбулося динамічне зростання державного боргу, що було зумовлено складною фінансово-економічною ситуацією в державі, політичною нестабільністю, суперечливим характером процесу економічних перетворень [2].

На підставі узагальнення українського досвіду, а також результатів й обґрунтування необхідності стратегічного управління державним боргом України, окремі науковці виділяють чотири основні етапи його накопичення та формування, зокрема: на першому етапі (1992–1994 рр.) кредити залучалися переважно на фінансування потреб вітчизняних суб'єктів господарювання під державні гарантії та урегулювання заборгованості перед Російською Федерацією; на другому етапі (кінець 1994–1996 рр.) Україна активно співпрацювала з міжнародними

фінансовими організаціями, відбулося подальше зростання заборгованості перед країнами СНД; на третьому етапі (1997 р. – друга половина 1998 р.) розширився перелік джерел залучення коштів, шляхом виходу України на зовнішній борговий ринок з власними борговими цінними паперами; четвертий етап (друга половина 1998 р. – й донині) зумовлений суттєвими труднощами в обслуговуванні державного боргу, зменшенням можливостей урядових запозичень із зовнішніх джерел, проведенням цілої низки реструктуризацій простроченої зовнішньої заборгованості та подальшим накопиченням заборгованості [3].

У 1999 р. зовнішня складова державного боргу України досягла свого максимального показника, а окремі її складові найбільше наблизилися до критичних меж саме в цей період. Наступних небезпечних значень державний борг України та його зовнішня складова досягли у 2001 р. У правовому полі це відбулося на підставі законів України про Державний бюджет України 1997–2000 рр., якими затверджувалися лише загальні обсяги зовнішніх державних запозичень без конкретизації кредиторів. Водночас Кабінет Міністрів України не приймав і не подавав на затвердження Верховній Раді України разом з Державним бюджетом України Програми зовнішніх запозичень з визначенням кредиторів, умов позик, напрямів їх використання [4].

Протягом 2000–2005 рр., передусім з 2002 р., вдалося покращити боргову ситуацію в країні, уповільнити темпи зростання зовнішнього державного боргу та поліпшити рівень усіх боргових показників порівняно з 2001 р., що було пов'язано із загальним покращенням економічної та фінансової ситуації в країні та відповідними діями уряду України [5].

Протягом 2006–2009 рр. поступово зменшувався середній строк обігу державних боргових зобов'язань – з 13,3 до 12,7. Станом на кінець 2010 р. зазначений строк, незважаючи на тенденцію до зменшення, залишався значним, передусім в умовах погіршення фінансової кон'юнктури на внутрішньому та зовнішніх ринках капіталу, що спостерігається з 2008 р., і становить 10,4 [6].

Наступне стрімке зростання обсягів держборгу відбулося вже у 2007–2009 рр. – період бурхливого розвитку кризових явищ, як у світовій, так і національній економіках, коли держава потребувала фінансових ресурсів для стабілізації своєї діяльності.

Результатом непродуманої та довготривалої політики зовнішніх запозичень у поєднанні з необґрунтованим та безконтрольним акумулюванням Кабінетом Міністрів України й Міністерством фінансів України значних боргових зобов'язань стало критичне зростання обсягу державного боргу (на 100 млрд грн або більш ніж у два рази), який перевищив законодавчо визначений ліміт розміру державного прямого боргу на 21,6 млрд грн [7]. Крім високої динаміки зростання державного боргу, останній містив ще одну катастрофічну характеристику – понад 80 % його загального обсягу була валютна складова. Відповідно, у 2009 р. це призвело до

неймовірного збільшення тиску (у 4,3 рази або на 32,7 млрд грн) [7] на бюджет для обслуговування та погашення державного боргу.

Протягом 2008–2010 рр. у зв'язку з посиленням кризових явищ та зростанням потреби у фінансуванні державного бюджету істотно збільшилися обсяги державного боргу та показник його відношення до валового внутрішнього продукту (ВВП). При цьому підвищення курсу іноземної валюти щодо національної валюти призвело до збільшення обсягу державного зовнішнього боргу, вираженого в національній валюті, та, відповідно, загального обсягу державного боргу. Якщо у 2007 р. відношення обсягу державного боргу до ВВП становило 9,9 %, то на кінець 2009 р. зазначений показник підвищився до 24,9 %, а на кінець 2010 р. – до 29,4 % ВВП [6].

У подальшому, згідно з узагальненими аналітичними матеріалами Рахункової палати України [8], динаміка зростання державного боргу України набуває все загрозливіших темпів. Протягом 2008–2011 рр. державний борг збільшився у 4,5 рази й майже у два рази перевищив усі доходи бюджету. У світовому рейтингу країн з найбільшим приростом запозичень, за вказаний період, Україна посіла 13 місце й посіла перше місце серед країн Східної Європи за обсягами фінансової допомоги, отриманої в період кризи від МВФ, Світового банку, Європейського Союзу.

Реалізація практики стрімкого нарощування загального розміру державного боргу шляхом здійснення значних запозичень з усіх можливих джерел і, відповідно, збільшення обсягів видатків з його обслуговування та погашення продовжувались як минулого, так і поточного року.

Так, згідно з Інформаційною довідкою Міністерства фінансів України у першому півріччі 2015 року державний та гарантований державою борг¹ України становив 1.424.126.798,27 тис.грн. або 67.660.178,61 тис.дол. США, в тому числі: державний та гарантований державою зовнішній борг – 915.989.413,35 тис.грн. (64,32% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 43.518.601,99 тис.дол. США; державний та гарантований державою внутрішній борг – 508.137.384,93 тис.грн. (35,68%) або 24.141.576,62 тис.дол. США [9].

Державний борг України становив 1.194.191.280,77 тис.грн. (83,85% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 56.735.955,99 тис.дол. США. Державний зовнішній борг становив 712.858.765,57 тис.грн. (50,05% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 33.867.877,12 тис.дол. США. Державний внутрішній борг становив 481.332.515,20

¹ Довідка: Розмір державного та гарантованого державою боргу розраховується у грошовій формі, як непогашена номінальна вартість боргових зобов'язань у валюті кредиту (позики). Стан державного та гарантованого державою боргу визначається у гривнях та дол. США за курсом Національного банку України на останній день звітного періоду та включає операції за цей день.

тис.грн. (33,80% від загальної суми державного та гарантованого державою боргу) або 22.868.078,87 тис.дол. США.[9]

Гарантований державою борг України становив 229.935.517,51 тис.грн. (16,15%), або 10.924.222,62 тис.дол. США, в тому числі: гарантований зовнішній борг – 203.130.647,77 тис.грн. (14,26%) або 9.650.724,87 тис.дол. США; гарантований внутрішній борг – 26.804.869,73 тис.грн. (1,88%) або 1.273.497,75 тис.дол. США [9].

В цілому, за останні роки загальний державний борг України зріс більше ніж удвічі. Стрімке зростання державного боргу супроводжується суперечливими рішеннями щодо напрямів використання залучених ресурсів. Така боргова політика зумовлює низку негативних тенденцій, що формують обмеження для відновлення економіки держави у кризовий та посткризовий період:

По-перше, агресивна боргова політика посилює тиск на видаткову частину державного бюджету. Негативні наслідки зростання боргового тиску виявляються передусім у зростанні додаткових витрат бюджету. А у подальшому обсяг коштів, що виділятиметься з бюджету на обслуговування боргів попередніх періодів, зростатиме, що додатково зменшуватиме обсяг фінансових ресурсів бюджету, які б уряд міг спрямувати на вирішення соціально-економічних завдань.

По-друге, така боргова політика стрімко вичерпала можливості щодо мобілізації додаткового обсягу фінансових ресурсів. Фактично наразі уряд залучає боргові ресурси не для фінансування видатків бюджету, а для оплати попередніх зобов'язань.

По-третє, боргова політика, що орієнтується переважно на фінансування поточних видатків, призводить до звуження фінансових ресурсів наступних поколінь. Витрачаючи боргові ресурси на поточне споживання, уряд не лише не отримує доходу від експлуатації такого ресурсу, що має покривати вартість обслуговування, а й витрачає сам ресурс, залишаючи непокритими фінансові зобов'язання. Така політика є прямим перекладанням поточних фінансових зобов'язань на бюджети майбутніх періодів, що є значним ризиком для динаміки економічного зростання в майбутньому.

По-четверте, негативним наслідком надмірно активної боргової політики є звуження фінансових джерел для приватних інвестицій. Абсорбція державою фінансових ресурсів усередині країни не лише сприяє зростанню вартості грошей на внутрішньому ринку, а й обмежує ресурси, що могли б бути спрямовані в економіку [10].

Необхідно визнати, що оборот фінансів, що емітуються у вигляді боргових зобов'язань держави, замкнувся навколо бюджетної сфери. Про це свідчить той факт, що частка саме таких боргових цінних паперів переважно наповнюють портфелі банків. Це свідчить про те, що відбувається активне вилучення фінансових ресурсів з реального сектору, зокрема товаропродукувальної сфери. Однак наявні бюджетні проблеми змушують Уряд активно емітувати облігації зовнішніх державних позик, супроводжуючи

даний процес досить вигідними умовами для потенційних покупців.

Світова фінансова криза в Україні, як і в більшості країн, створює загрозу поглиблення фінансової кризи на національному рівні, оскільки, з одного боку, бюджети не отримають у достатньому обсязі надходження, насамперед податкові, а з іншого – постійно зростають видатки на стимулювання економіки. Наразі наша держава все більше орієнтується на подолання дефіциту за рахунок запозичень. При цьому головними кредиторами виступають Світовий банк та Міжнародний валютний фонд (МВФ).

Одне з найбільших та найвідоміших рейтингових агентств світу – холдингова компанія – Moody's Corporation (Moody's)²[11], нещодавно оприлюднило прогноз щодо відновлення економіки України. Агенство прогнозує складність відновлення економіки України в найближчі роки, після попереднього істотного зниження реального валового внутрішнього продукту (ВВП) і стрибка інфляції [12]. Зберігається ризик неплатоспроможності України ще до початку розрахунку за зовнішнім боргом, реструктуризація якого узгоджена зі Спецкомітетом кредиторів. Водночас, узгоджена боргова операція не охоплює реструктуризацію 1,8 млрд доларів США інших зобов'язань, у тому числі єврооблігацій Києва, «Укрзалізниці» і кредитів гарантованих державою [12].

Крім цього, залишається невирішеним також питання реструктуризації єврооблігацій на 3 млрд доларів США, які перебувають у власності Фонду національного добробуту Росії.

Ситуацію погіршують глибокі політичні розбіжності в країні і триваючий військовий конфлікт в східних регіонах, що спричинив втрату низки промислових активів [12].

Інше впливове Міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's (S&P)³ також опублікувало невтішний прогноз. Так, зокрема, вказує, що ВВП України в 2015 році скоротиться приблизно на 15 %, а також підтверджує довгостроковий кредитний рейтинг України на рівні «СС» з негативним прогнозом – в двох кроках від рейтингу «D» – дефолт [13].

Одночасно, S&P підтвердило довгострокові суверенні кредитні рейтинги на рівні «CCC +», залишивши негативний прогноз по них, тобто дефолт по боргу уряду України в іноземній валюті є практично неминучим. При цьому, S&P буде вважати

² Довідка: Moody's Corporation (Moody's) – оцінює кредитний рейтинг позичальників за стандартизованою шкалою, а також здійснює дослідження і аналіз комерційних та державних організацій (матеріал взято за адресою: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Moody%27s>).

³ Довідка: Standard & Poor's (S&P) – дочірня компанія корпорації McGraw-Hill, що займається аналітичними дослідженнями фінансового ринку. Компанія Standard & Poor's належить до трійки найвпливовіших міжнародних рейтингових агентств (матеріал взято за адресою: https://uk.wikipedia.org/wiki/Standard_%26_Poor%27s).

як мораторій на виплати, так і обмін подібних боргових зобов'язань випадками дефолту [13].

Розглядаючи питання зростання зовнішнього державного боргу України у правовій площині, зауважимо, що головною причиною стрімкого нарощування державних боргових зобов'язань, передусім в останні роки, стали рекордні за всі роки незалежності України обсяги державних запозичень, що перевищують показники, затверджені законами України про Державний бюджет України на відповідні роки [2].

З огляду на значний борговий тиск та відкрити загрозу економічній безпеці країни, вкрай необхідним є належне правове регулювання та закріплення на законодавчому рівні спеціальних принципів використання позик. До числа таких принципів пропонується віднести: ефективність (досягнення максимального соціально-економічного ефекту від залучених боргових ресурсів); цільового використання коштів (обумовлений програмно-цільовим методом бюджетування); орієнтація на реалізацію інвестиційних проектів (мова іде не лише про збільшення питомої ваги інвестиційних проектів у загальній структурі видатків бюджету, які фінансуються за рахунок боргових джерел, а й про потребу використання цих коштів як видатків розвитку, а не споживання); сприяння залученню приватних інвестицій [1].

Разом з цим, варто здійснити ґрунтовний аналіз нормативно-правової бази співробітництва України і міжнародних фінансових організацій, зокрема, МВФ, в частині загроз такої співпраці для національної безпеки України. Зокрема, провести моніторинг фінансово-економічного стану країн, яким допомагає МВФ, і знайти позитивні приклади успішного виходу з кризи країни, що слідує його рекомендаціям.

Заслуговує нашої цілковитої підтримки позиція фахівців щодо необхідності обмеження права Уряду безконтрольно здійснювати зовнішні запозичення. Дивує і безвідповідальність Верховної Ради України яка сама надала Кабінету Міністрів України такі повноваження [1].

Слушними та вкрай необхідними є внесення змін до Бюджетного кодексу України та інших нормативно-правових актів, нормами яких має бути передбачена необхідність імперативного (у цьому контексті такого, що не може бути скорегований) визначення граничного обсягу державного боргу та граничного обсягу надання державних гарантій не лише на кожний бюджетний період, а і на наступні роки [1]. Крім цього, на законодавчому рівні доцільно розширити повноваження Рахункової палати України, в частині контролю та аудиту за залученням і використанням державного боргу.

ВИСНОВКИ

Зростання державного боргу є, з одного боку, однією з реальних загроз економічній, а відповідно, і національній, безпеці, а з іншого – саме ці кошти дають змогу вирішувати проблеми фінансового характеру, забезпечувати стабільність національної грошової одиниці, реалізовувати соціальні

зобов'язання держави. Фактично ефективне управління зовнішнім державним боргом сьогодні виступає пріоритетом економічної політики, а отже, потребує адекватного правового регулювання.

Вважаємо, що, виходячи з виключного для інтересів держави значення подолання боргової кризи та забезпечення економічної безпеки, існуючий стан правового регулювання боргових відносин держави є недостатнім, навіть з урахуванням прийнятих Закону України «Про особливості здійснення правочинів з державним, гарантованим державою боргом та місцевим боргом» від 19 травня 2015 року № 436-VIII [14] та Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2015 року № 859-р «Деякі питання вчинення у 2015 році правочинів з державним боргом за зовнішніми запозиченнями та гарантованим державним боргом» [15] та ін. нормативно-правових актів, які спрямовані на забезпечення економічної безпеки держави, захисту суспільних інтересів та інтересів держави у зв'язку з погашенням та обслуговуванням державного, гарантованого державою боргу та місцевого боргу. Останні потребують окремого економіко-правового аналізу. Тому, залишається актуальною необхідність прийняти спеціальний базовий закон про державний борг України, який би системно та якісно закріпив порядок і процедури управління державним боргом. Крім того, при створенні єдиного систематизованого правового акту про державний борг України обов'язково необхідно аналізувати і враховувати зазначені вище фактори впливу на ефективність управління і погашення державного боргу.

На нашу думку, слід законодавчо врегулювати практику виваженого фінансування бюджетного дефіциту за рахунок емісії Національного банку України (а не зовнішніх позичок), що в наших реальних умовах є єдиною альтернативою уникнення дефолту.

З метою позбавлення непотрібних витрат державного бюджету, не можна погодитися з пропозиціями окремих науковців [1; 16] щодо необхідності створення нової державної інституції – Агентства з управління державним боргом ще й зі спеціальним статусом. На нашу думку, це призведе лише до створення ще однієї бюрократичної ланки (з відповідним навантаженням на державний бюджет) і жодним чином не сприятиме удосконаленню боргової політики держави.

Особливого значення наразі набуває також формування законодавчої основи функціонування системи національної економічної безпеки, складовим елементом якої є боргова безпека. Зважаючи на те, що Конституцією України передбачено функціонування такого органу, як Рада національної безпеки і оборони України, саме цьому органу може бути доручено здійснення функцій загального контролю у сфері боргової безпеки держави.

Для забезпечення боргової безпеки України необхідно: розробити та нормативно закріпити Концепцію боргової безпеки, у якій має бути визначено життєво важливі національні економічні інтереси у сфері здійснення зовнішніх та внутрішніх

запозичень, індикатори та загрози боргової безпеки та механізми її забезпечення; створити ефективну систему контролю за використанням бюджетних коштів, залучених шляхом взяття відповідних боргових зобов'язань; налагодити ефективний державний контроль та аудит ефективності фінансування державного бюджету за рахунок боргових джерел.

Список використаних джерел

1. Сергієнко О.П. Правове регулювання зовнішніх державних боргових відносин в Україні [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Сергієнко Олександр Петрович; Нац. акад. внутр. справ. - К., 2013. - 20 с.
2. Сергієнко О.П. Правове регулювання зовнішніх державних боргових відносин в Україні [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Сергієнко Олександр Петрович; Нац. акад. внутр. справ. - К., 2013. - 207 с.
3. Шпачук В.В. Стратегічне управління державним зовнішнім боргом України: дис. ... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Шпачук Віталій Васильович. - О., 2004. - 178 с.
4. Аналіз використання позик Міжнародного банку реконструкції та розвитку / за матеріалами Колегії Рахункової палати від 25 жовт. 2000 р. / [відп. за вип. Департамент контролю державного боргу та діяльності банківських установ. - К.: Рахункова палата України, 2000. - Вип. 25. - С. 6-7.
5. Зражевська Н.В. Зовнішній державний борг у фінансовій системі України : дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01 / Зражевська Наталія Вікторівна. - К., 2005. - 246 с.
6. Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2011-2013 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 берез. 2011 р. № 170 // Урядовий кур'єр. - 2011. - № 41. - 4 берез.
7. За що розплачуватимуться майбутні покоління // Прес-служба Рахункової палати. 2009 р. // Звіт Рахункової палати України за 2008 рік). - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua>.
8. Нарешті ми лідери... за боргами // Прес-служба Рахункової палати 23.11.2010) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua>.
9. Інформаційна довідка щодо державного та гарантованого державою боргу України (станом на 31.05.2015) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=419836
10. Молдован О. Щодо оптимізації боргової політики держави: аналіт. зап. / О. Молдован. - Національний інститут стратегічних досліджень при Президенті України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/783/>.
11. Moody's. - Матеріал з Вікіпедії — вільної енциклопедії [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Moody%27s>
12. Moody's оприлюднило прогноз щодо відновлення економіки України [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/145000>
13. S&P підтвердило довгостроковий кредитний рейтинг України, прогноз негативний [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://tyzhden.ua/News/144728>
14. Закон України «Про особливості здійснення правочинів з державним, гарантованим державою боргом та місцевим боргом» Відомості Верховної Ради України від 24.07.2015 — 2015 р., № 30, стор. 1579, стаття 274
15. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2015 року № 859-р «Деякі питання вчинення у 2015 році правочинів з державним боргом за зовнішніми запозиченнями та гарантованим державним боргом»
16. Заверуха І.Б. Проблеми правового регулювання державного боргу України : дис. ... доктора юрид. наук / Заверуха Ірина Богданівна. - Львів, 2007. - 442 с.